

Uloga predsjednika u procesu demokratske tranzicije u Hrvatskoj - od stvarne k simboličnoj moći

Ščetinec, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:199155>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Katarina Ščetinec

ULOGA PREDSEDNIKA U PROCESU DEMOKRATSKE
TRANZICIJE U HRVATSKOJ – OD STVARNE K
SIMBOLIČNOJ MOĆI

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

ULOGA PREDSEDNIKA U PROCESU DEMOKRATSKE
TRANZICIJE U HRVATSKOJ – OD STVARNE K
SIMBOLIČNOJ MOĆI

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Dario Nikić Čakar

Studentica: Katarina Ščetinec

Zagreb

kolovoz, 2021.

Izjavljujem da sam diplomski rad „Uloga predsjednika u procesu demokratske tranzicije u Hrvatskoj – od stvarne k simboličnoj moći“, koji sam predala na ocjenu mentoru doc. dr. sc. Dariu Nikiću Čakaru napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Katarina Ščetinec

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. TEORIJSKI PREGLED POLUPREDSJEDNIČKOG SUSTAVA	2
3. PROCES DEMOKRATSKE TRANZICIJE.....	4
4. PAD KOMUNIZMA I DEMOKRATSKA TRANZICIJA ISTOČNE EUROPE.....	5
4.1. SLUČAJ POLJSKE.....	7
4.2. SLUČAJ MAĐARSKE	9
4.3. SLUČAJ SLOVAČKE	11
5. SEMIPREZIDENCIJALIZAM VS. PARLAMENTARIZAM	12
6. PRVI VIŠESTRANAČKI IZBORI I DONOŠENJE „BOŽIĆNOG USTAVA“	13
7. USPOSTAVA POLUPREDSJEDNIČKOG SUSTAVA U HRVATSKOJ.....	15
8. NE(DEMOKRATSKI) POSTUPCI PREDJEDNIKA TUĐMANA.....	16
8.1. NEGATIVNE STRANE TUĐMANOVE VLASTI.....	17
8.2. POZITIVNE STRANE TUĐMANOVE VLASTI.....	19
9. PERSONALIZACIJA VLASTI– OBILJEŽJA KARIZMATSKOG VODSTVA	21
10. KRAJ SEMIPREZIDENCIJALIZMA U HRVATSKOJ I USPOSTAVA PARLAMENTARNE DEMOKRACIJE	22
11. PARLAMENTARNI IZBORI 2000. GODINE – „PRAVI“ POČETAK HRVATSKE DEMOKRACIJE?.....	24
12. ULOGA PREDJEDNIKA U PROCESU DEMOKRATIZACIJE OD 2000. GODINE.....	27
13. USPOREDBA ULOGE PREDJEDNIKA HRVATSKE U POLUPREDSJEDNIČKOM I PARLAMENTARNOM SUSTAVU.....	28
14. UTJEČU LI POSTUPCI PREDJEDNIKA MILANOVIĆA NA (NE)KVALITETU DEMOKRACIJE?.....	30
15. ZAKLJUČAK	32
16. POPIS LITERATURE	33
17. POPIS IZVORA PODATAKA	37

POPIS TABLICA

Tablica 1.: *Podaci Freedom Housea za Hrvatsku od 1992. do 2020. godine*

1. UVOD

Nakon smrti Franje Tuđmana u prosincu 1999. godine, otvorila su se vrata brojnim političkim promjenama. Tijekom devedesetih, uloga predsjednika države bila je predmetom kontroverznih rasprava upravo zbog njegova ustavnog položaja i političke moći koju je Tuđman uživao. Uspostava polupredsjedničkog sustava koji podrazumijeva snažnu instituciju predsjednika države činila se logičkim slijedom događaja nakon društvenih i političkih promjena koje su zadesile Hrvatsku. Tuđmanova smrt označila je kraj semiprezidencijalizma u Hrvatskoj, a uspostavom parlamentarnog sustava ovlasti predsjednika znatno su smanjene te je institucija predsjednika države svedena na simboličku ulogu. Hrvatska je u siječnju 2000. dobila svoju prvu koalicijsku vladu, predvođenu SDP-om, a mjesec dana kasnije Stjepan Mesić preuzeo je dužnost predsjednika. Devedesetih godina Hrvatska se morala suočiti s još jednim izazovom – uspostavom demokracije. Nakon raspada autoritarnog režima izgradnja demokratskog sustava predstavlja doista kompleksan zadatak, a u Hrvatskoj su stjecanje neovisnosti i ratne okolnosti predstavljale dodatnu otegnutu okolnost. Slijedom toga, prioritet je bio stavljen na očuvanje državotvornog poretka pa je uspostava demokracije tekla na teži način.

Ovo istraživanje je koncipirano kao studija slučaja Hrvatske s naglaskom na ulogu predsjednika, a cilj je samog istraživanja odgovoriti na pitanje u kojoj je mjeri promjena uloge predsjednika, od stvarne moći koju je uživao u polupredsjedničkom sustavu, do simbolične u parlamentarnom, utjecala na ishod demokratske tranzicije u Hrvatskoj. Cilj ovog rada je, uz postojeću literaturu o demokratskoj transformaciji u Hrvatskoj, staviti naglasak na instituciju predsjednika te uz analizu ustavno-institucionalnih ovlasti i ograničenja uzeti u obzir i Tuđmanove postupke i vidjeti jesu li olakšavali ili onemogućavali uspostavu demokracije. Stoga pretpostavka glasi: Obzirom da je devedesetih sva moć bila centralizirana u rukama predsjednika i da su Tuđmanovu vlast obilježili pretežito autoritarni elementi, može se pretpostaviti da je time znatno usporeno uspješno provođenje procesa demokratizacije. U radu će se provesti sekundarna analiza dokumenata i arhivske građe koja proizlazi iz knjiga, znanstvenih članaka, novinskih zapisa i sl.

U teorijskom dijelu rada prikazat ću literaturu o demokratskoj tranziciji, pozivajući se na autore poput Samuela Huntingtona, Wolfganga Merkela, Juana J. Linza, Alfreda Stepana te ću dati i teorijski pregled polupredsjedničkog sustava koji je postao osobito popularan nakon

pada komunizma u Istočnoj Europi. Zatim slijedi poglavlje o slomu komunizma u Istočnoj Europi u kojem ću se fokusirati na institucionalni dizajn i vidjeti zašto su neke zemlje odabrale parlamentarni sustav, a druge polupredsjednički. Ključan aspekt teorijskog dijela rada čini analiza sustava vlasti i uloge predsjednika na primjerima Poljske, Mađarske i Slovačke.

Drugi dio rada je studija slučaja Hrvatske koju ću započeti s obrazloženje donošenja „božićnog Ustava“. Nadalje, u radu ću prikazati zašto je polupredsjednički sustav vlasti onovremeno bio najprihvatljiviji oblik obzirom da je s jedne strane odgovarao Tuđmanovim preferencijama, a s druge strane okolnostima 1990-ih. Zatim ću ukazati na pozitivne i negativne strane Tuđmanove vladavine te kako je to utjecalo na provođenje procesa demokratizacije. Zaključno u drugom djelu rada, analizirat ću obilježja Tuđmanovog karizmatičkog vodstva. Treći dio obuhvaća razdoblje od 2000. te nudi obrazloženje kakve su ustavno-političke promjene uslijedile nakon promjene vlasti. Na koncu ću analizirati ulogu predsjednika u procesu demokratske tranzicije od 2000. te je usporediti s ulogom predsjednika tijekom 1990-ih.

2. TEORIJSKI PREGLED POLUPREDSJEDNIČKOG SUSTAVA

Na samom početku, kada govorimo o polupredsjedničkom sustavu, ključno je navesti definiciju francuskog pravnik i politologa Maurice Duvergera obzirom da je riječ o „začetniku“ samog koncepta semiprezidencijalizma. Duverger je u političku teoriju uveo taj pojam te je naveo kako je riječ o političkom režimu koji kombinira tri elementa: predsjednik republike izabran je općim pravom glasa, on posjeduje prilično velike ovlasti te nasuprot sebi ima premijera i ministre koji posjeduju izvršne ovlasti i mogu ostati na položaju samo ako se tomu ne protivi parlament (Duverger, 1980: 167). U konceptualnim raspravama o polupredsjedničkim sustavima pojavila su se dva podtipa, premijersko-predsjednički i predsjedničko-parlamentarni sustav. Ključna razlika je u ovlastima koje predsjednici uživaju po pitanju mogućnosti smjene premijera. Naime, u premijersko-predsjedničkom podtipu to pravo ima isključivo parlament. U potonjem tipu, predsjedničko-parlamentarnom, vlada je odgovorna parlamentu, ali unatoč tome predsjednik ima ovlasti smijeniti premijera i ministre (Shugart i Carey, 1992).

Pojam je s vremenom postao meta brojnim kritičarima. Primjerice, kada je riječ o terminologiji, u ovom su kontekstu autori poput Linza i Stepana te Suleimana istaknuli kako

pojam, ukoliko ostane na ovoj definicijskoj razini ima istoznačnicu, a to je „poluparlamentarni sustav“. Duverger nije ostao ravnodušan po pitanju navedene kritike i negirao ju je pozivajući se na izvore legitimiteta. Naime, istaknuto je kako kod polupredsjedničkog sustava postoje dva izvora legitimitet, predsjednički i parlamentarni izbori, a parlamentarnom sustavu samo jedan, a to su parlamentarni izbori (Elgie, 2004: 6). Unatoč tome, neosporno je kako su polupredsjednički i parlamentarni sustavi usko povezani.

Na koncu, kada je 1958. godine u Francuskoj novim Ustavom uveden polupredsjednički sustav razliku od parlamentarnog činila je jedino politička odgovornost vlade koja je istodobno odgovorna i parlamentu i predsjedniku republike, dakle, ključnu distinkciju predstavlja izvor legitimiteta. Nadalje, kada govorimo o polupredsjedničkom sustavu također je sporno možemo li govoriti o jedinstvenom tipu, dakle kategorija *sui generis*. Oslanjajući se na Duvergerovu definiciju, polupredsjednički sustav sadrži obilježja i parlamentarnog i predsjedničkog sustava pa shodno tome skeptici smatraju kako je točnije govoriti o svojevrsnom podtipu nego novom tipu sustava koji karakteriziraju obilježja svojstvena isključivo njemu i dovodeći time u pitanje intelektualnu težinu istog te istovremeno negirajući polupredsjednički sustav kao kategoriju *sui generis* (Kasapović, 2007: 29-30). Duverger je, naročito u svojim člancima iz 1980-ih i 1990-ih branio novi tip režima naglašavajući kako je riječ o svrhovitom i dobro osmišljenom aktu institucionalnog i ustavnog inženjering te kao takav predstavlja novi tip režima primjeren za određene oblike političke prakse u određeno vrijeme (Elgie, 2004).

Giovanni Sartori je također negirao kritike upućene konceptu semiprezidencijalizma te je istaknuo kako, unatoč tome što je riječ o mješovitom obliku pa samim time i kompleksnijem, polupredsjednički sustav je kategoriji *sui generis* koja ima pet obilježja (Sartori, 1994: 132). Ukoliko neki politički sustav ispunjava svih pet značajki, riječ je o polupredsjedničkom sustavu u punom smislu te riječi: „ (1) Šef države (predsjednik) na pučkim se izborima bira – izravno ili neizravno – na vremenski određen mandat; (2) Šef države dijeli izvršnu vlast s premijerom, ulazeći tako u dualnu strukturu vlasti čija su tri definirajuća kriterija; (3) Predsjednik je neovisan o parlamentu, ali nije ovlašten vladati sam ili izravno i stoga njegova volja mora biti prevedena i provedena kroz njegovu vladu; (4) Nasuprot tome premijer i njegov kabinet ovisni su o predsjedniku jer su ovisni o parlamentu: oni su podložni povjerenju ili nepovjerenju parlamenta (ili oboje) i u svakom slučaju trebaju povjerenje parlamentarne većine; (5) Dualna struktura vlasti u semiprezidencijalizmu dopušta različite ravnoteže i

promjene premoći unutar egzekutive, pod strogim uvjetom da postoji „autonomni potencijal“ svake sastavnice egzekutive” (Sartori, 1994: 132).

3. PROCES DEMOKRATSKE TRANZICIJE

Demokratizacija označava „skupinu prijelaza iz nedemokratskog u demokratski režim koji se događaju u određenom vremenskom razdoblju i koji u tom razdoblju znatno premašuju prijelaze u suprotnom smjeru“ (Huntington, 1991). Koliko je demokracija postala popularna i prije svega poželjna svjedoči porast broja zemalja u kojima su pokrenuti procesi demokratske transformacije. Ključno je napomenuti kako ishod demokratizacije nije u svim zemljama jednak te ovisi o nizu čimbenika te na koncu mali broj zemalja uspije u svom naumu i uspješno konsolidira demokraciju (Maldini, 2008: 55). Postoji niz faktora koji mogu predstavljati uzrok procesa demokratske tranzicije. Primjerice, razlozi poput kraha autoritarnog sustava, nestabilnog ekonomskog sustava pa posljedično i siromaštva dovode do toga da represivni sustav kao takav gubi svoj smisao, a nova politička elita koja zagovara promjene uviđa prostor za njihovo ostvarenje. Pojavom nove političke elite koja zagovara promjene koje vode uspostavi demokracije stvorila se podjela između tzv. mekolinijaša i drugog dijela političke elite, tzv. tvrdolinijaša, koji su konzervativne naravi pa samim time pružaju otpor bilo kakvim političkim promjenama (Maldini, 2008: 65). Te dvije skupine političke elite bilo je ključno spomenuti jer „uspješne tranzicije, ističu O'Donell i Schmitter, ovise upravo o aranžmanima političke elite“ (Maldini, 2008: 66).

Promjena sustava, odnosno tranzicija u demokraciju, ima tri faze, liberalizaciju, demokratizaciju i konsolidaciju. U prvoj fazi liberalizacije otvara se put za promjene obzirom da režim autoritarne vlasti slabi, oporba postaje sve značajniji politički akter, a samim time znatno je oslabljena legitimnost postojećeg poretka. Liberalizacija se može ostvariti, međutim to ne mora nužno značiti da će druge dvije faze biti ispunjene, a u konačnici ishod može biti i uspostava nekog drugog autoritarnog poretka (Maldini, 2008: 67). Također, postoje i slučajevi kada su liberalizacija i demokratizacija tekle istovremeno i stoga je bilo izrazito zahtjevno pa gotovo i nemoguće razlikovati prvu fazu od druge. Druga faza, faza demokratizacije, je korak promjene sustava u kojem se uspostavljaju nove demokratske institucije, dakle riječ je o promjeni političkog sustava i ta faza završava donošenjem Ustava (Merkel, 2009: 111).

Na koncu, pozivajući se na poznatog njemačkog profesora komparativne politike Wolfganga Merkela ključno je istaknuti kako logika njegova maksimalističkog koncepta konsolidacije

demokracije, dakle treće, a ujedno i posljednje faze, uključuje nekoliko razina: razinu institucionalne konsolidacije, razinu predstavničku konsolidacije (stranke, udruženja), razinu konsolidacije ponašanja (odsustvo veto aktera), razinu konsolidacije državljanske kulture. Konsolidacija demokracije nastupa tek onda kad su sve četiri razine konsolidirane (Merkel, 2009: 117-118).

4. PAD KOMUNIZMA I DEMOKRATSKA TRANZICIJA ISTOČNE EUROPE

Pad komunizma i slijedom toga transformacija političkog sustava koja je predstavljala veliki izazov, događaji su koje nitko nije mogao predvidjeti, a koliko je neočekivana bila uspostava demokracije u Istočnoj Europi svjedoči i činjenica da je Samuel Huntington u jednoj od svojih studija istaknuo kako nigdje u svijetu nije toliko malo izgledno odvijanje procesa demokratizacije kao u Istočnoj Europi (Huntington, 1984: 217). Tranzicija u Istočnoj Europi može se kategorizirati u tri skupine. Prvi primjer, a usudila bih se naglasiti i svojevrsan presedan, čine zemlje poput Poljske, Mađarske, Bugarske gdje se odvijala tranzicija koju je pokrenuo režim (Erdogan, 2013: 21). Prva faza u Poljskoj odvijala se doista neočekivano. Komunistička partija pronašla je određene „dodirne točke“ sa sindikatom Solidarnosti pri čemu je to prvo razdoblje kod mnogih autora okarakterizirano kao „prijelazna faza koja je bila prilično mirna i glatka“ (Erdogan, 2013: 21). Uz to, ulogu mirotvorca odigrala je i Katolička crkva. Drugi tip, karakterističan za Čehoslovačku i Njemačku Demokratsku Republiku, je tranzicija pokrenuta odozdo, dakle iz društva. Unatoč otporu komunističkih vlasti za reformama, nisu uspjeli ostati „imuni“ na pritiske odozdo što je na koncu rezultiralo idejom za uvođenje demokracije te se u ovom slučaju zasluge pripisuju upravo opozicijskim akterima iz civilnog društva. I treći tip, onaj najradikalniji, odnosi se na tranziciju koja je započela po završetku nasilne revolucije, pri čemu je u ovom slučaju najbolji primjer Rumunjske i svrgavanje Nicole Ceausescua čiju su vladavinu obilježile izrazito autoritarne i represivne mjere na koje se na koncu odgovorilo nasilnom revolucijom (Erdogan, 2013: 21).

Ključno je istaknuti kako su neposredno nakon pada komunizma održani prvi izbori, a značajan broj zemalja Istočne Europe u kreiranju institucionalnog dizajna poslužio se primjerom Zapada kada je posrijedi izbor proporcionalnog izbornog sustava te Francuske kada je riječ o sustavu vlasti, u ovom slučaju polupredsjedničkog (Bonić, 2006: 86). Obzirom da proporcionalni sustav priječi dominaciju jedne stranke i promiče postizanje konsenzusa među više stranaka, nije iznenađujuće kako su nakon pada komunizma kao prioritet stavljeni

zastupanje različitih i višestrukih političkih interesa. Naime, nakon što je jedna stranka dominirala gotovo 45 godina, u prvim godinama nakon 1989. stvoreno je mnoštvo političkih stranaka, što je na koncu rezultiralo koalicijskim vladama, a posljedično i kao odraz nestabilnosti prijevremenim izborima ili novim imenovanjima premijera tijekom jednog izbornog razdoblja. Zanimljiv slučaj čini Poljska kada na parlamentarnim izborima 1991. godine ni jedna stranka od njih tridesetak nije osvojila više od 12 posto ukupnih glasova (Mason i Kluegel, 1995: 5).

Polupredsjednički sustav vlasti bio je izrazito popularan u zemljama Istočne Europe nakon pada komunizma, a naročito u zemljama koje su težile žurnoj demokratizaciji ili su se suočile s neočekivanim promjenama poput primjerice stjecanja neovisnosti. U oba slučaja semiprezidencijalizam je nastupio kao najprimjereniji oblik ustroja vlasti. Semiprezidencijalizam se tumačio kao „zlatna sredina“ između zagovaratelja čistog parlamentarnog i predsjedničkog sustava obzirom da ni jedna strana nije u potpunosti dominantna pa je samim time odnos između predsjednika, parlamenta i vlade bio reguliran (Boban, 2006: 56). Primjerice, ukoliko je u trenutku kraha autokratskog režima dominirao „jaki“ vođa koji je istovremeno pokazivao namjeru ostanka na vlasti, semiprezidencijalizam je nastupio kao najprimjereniji oblik sustava vlasti obzirom da je prostora za djelovanje dominantnog vođe bilo, a činjenica da predsjednik bira narod i da je vlada odgovorna parlamentu koji također bira narod ukazivala na postojanje demokratskih tendencija (Elgie, Moestrup i Wu, 2011: 12-15). Postkomunističkim zemljama nerijetko se po prirodi stvari pripisivao polupredsjednički sustav kao tip sistema što je rezultiralo slučajevima kada su se polupredsjedničkim sustavima vlasti karakterizirale i zemlje gdje isti nikada formalno nisu bili uspostavljeni. „Znanstveno je neutemeljen i namjerno selekcijski pristran i pristup koji se zasniva na tvrdnji da su zemlje koje su nekoć bile dio Sovjetskog Saveza ili Jugoslavije izabrale oblike semiprezidencijalizma“ (Kasapović, 2007: 43).

Zemlje „sateliti“ direktno su bile vezane za stanje u SSSR-u pa su samim time raspad SSSR-a kao i nemogućnost učinkovitog nošenja s lošom socioekonomskom situacijom u Istočnoj Europi, bili ključni za početak tranzicije. Vojne, političke i ekonomske veze s jedne strane sovjetskog hegemonu, a s druge njegovih istočnoeuropskih satelita 1980-ih najtočnije bi bilo karakterizirati kao „napete“. Tomu je bilo tako obzirom da je riječ o vladama koje su nametnute izvana pa samim time i posljedice raspada SSSR-a osjećale su i zemlje Istočne Europe što se na koncu odrazilo unutarnjim nemirima. Neposredno nakon pada komunizma stvorilo se plodno tlo za inovacije u institucionalnom dizajnu obzirom da je bilo prostora za

svojevrstne eksperimente, a ponajviše po pitanju dizajna političkih sustava. Pad komunizma i posljedično pojavljivanje interesa za uspostavom demokracije, diljem Istočne Europe bilježilo je drugačiji ishod. Pojedine države, poput primjerice Bjelorusije i Ukrajine, činile su tzv. „sive zone“ ili hibridne demokracije.

Riječ je o režimima za koje nije bilo neuobičajeno kombinirati demokratske i autoritarne elemente i upravo iz tog razloga poopćavati transformacije koje su zemlje Istočne Europe prolazile nakon pada komunizma u ovom bi kontekstu bilo pogrešno. Posebice ukoliko se uzmu u obzir geografski faktori, povijesno nasljeđe, a na koncu i nepredvidive okolnosti poput oružanih sukoba ili pak elementarnih nepogoda, unatoč tome što možda ostavlja dojam trivijalnog za uspostavu demokracije, sve navedene okolnosti u velikoj mjeri utječu na političke promjene te na koncu i (ne)uspješnu uspostavu demokracije. Shodno tome, brojni su autori došli do zaključka kako je vrlo tanka granica između toga hoće li nastojanja za uspostavom demokracije uistinu rezultirati konsolidiranom demokracijom ili će se pak otići u neočekivanom smjeru i poprimiti autoritarna obilježja. U nastavku ću prikazati specifične slučajeve Poljske, Mađarske i Slovačke te kako su se te zemlje uhvatile u koštac s izazovom novog institucionalnog uređenja u procesu demokratske tranzicije.

4.1. SLUČAJ POLJSKE

Komunistički režim prvo je doveden u pitanje u državi gdje je bio poprilično „labav“ – u Poljskoj. Između 1987. i 1988. Gorbačov je jasno dao do znanja kako nema namjere uplitati se u unutarnje poslove „država satelita“. Wojciech Witold Jaruzelski koji je bio posljednji predsjednik Narodne Republike Poljske i prvi predsjednik demokratske Poljske, pokušao je pronaći zajedničko rješenje sa sindikatom Solidarnosti. Pokret je dugo vremena djelovao ilegalno, ali kao znak dobre volje Solidarnost je legalizirana te su se nekoliko mjeseci vodili pregovori za okruglim stolom s jednim ciljem - da se omoguće slobodni višestranački izbori. „Okrugli stol“ dao je naslutiti da se na opoziciju počinje gledati kao na legitimnog i autonomnog partnera, a na samim izborima pred građane Poljske bilo je stavljeno jedno pitanje – žele li i dalje dominaciju komunističkog sustava ili je došlo vrijeme za promjene. Prvi slobodni izbori su održani 4. lipnja 1989. godine, a obzirom da su komunisti poraženi te je formirana prva nekomunistička vlada u Istočnoj Europi, preferencija glasača za antikomunističku opoziciju bila je neupitna, građani su evidentno bili spremni za promjene, a rezultat izbora dodatno je ojačalo mlade reformiste koji su bili predani punoj demokratskoj, tržišnoj i zapadno orijentiranoj politici. Uzevši su obzir da su obje strane uvidjele da nasilnim

putem neće ostvariti svoje ciljeve, tranzicija u Poljskoj poznata je kao „pogodbena promjena sustava“ ili *pacted transition* (Merkel, 2009: 350).

Ustav poslijeratne socijalističke države Poljske, Poljske Narodne Republike, stupio je na snagu 1952. godine te je njime ukinuta institucija predsjednika države. Nekolicinu puta je bio mijenjan, a najznačajnije promjene bile su one početkom 1989. godine, kada je Sejm (zakonodavno tijelo) usvojio ustavne reforme razrađene između vlade i sindikata Solidarnosti pa je samim time riječ o Ustavu koji je na svojevrsan način činio sponu između starog i novog režima. Među važnijim promjenama bile su zamjena Državnog vijeća uredom predsjednika i uvođenje Senata (Boban, 2006: 67). Postojeći Sejm, s 460 članova, postao je donji dom novog zakonodavnog tijela, a Senat, odnosno gornji dom, dobio je 100 članova.

Uspostava polupredsjedničkog sustava bila je rezultat kompromisa za „okruglim stolom“ iako je intelektualno krilo Solidarnosti bilo sklonije zalagati se za uspostavu parlamentarnog sustava i samim time je ušlo u konflikt s karizmatičnim vođom sindikata Solidarnost Lechom Wałęsom. Kada je 1990. godine predsjednik Wojciech Jaruzelski podnio ostavku, a ustavnim amandmanom usvojenim u rujnu te iste godine dozvoljeni neposredni predsjednički izbori, Lech Wałęsa postaje novi predsjednik. Wałęsa je bio poznat kao predsjednik koji nerijetko žestoko staje u obranu desničarskih stavova te se pozivajući na njih, nastojao nadići svoje ustavne ovlasti koje je nerijetko kritizirao iako je primjerice imao veće ovlasti od svog prethodnika (Brunlik i Kubat, 2019: 42). Sejm i Senat donijeli su 1992. značajan skup ustavnih revizija, poznat kao Mali ustav čiji je glavni cilj bio regulirati nejasnoće i sukobe između predsjednika, vlade i Sejma: „Malim je ustavom određeno da je predsjednik najviši predstavnik Poljske u zemlji i inozemstvu, da osigurava poštivanje Ustava, državnu sigurnost i suverenost“ (Boban, 2006: 68).

Mali Ustav je 1997. zamijenjen „Pravim Ustavom“ (demokratskim) te je odlučeno da predsjednik, uz parlament, obnaša dužnost predstavnika naroda izabran izravnim općim pravom glasa na najviše dva petogodišnja mandata. Predsjednik služi kao vrhovni zapovjednik oružanih snaga, može proglasiti izvanredno stanje te staviti veto na akt Sejma. Međutim, ukoliko se uz nazočnost minimalno polovice zastupnika Sejma i glasanjem tri petine članova odluči da zakonski prijedlog ostaje na snazi, predsjednički veto može se odbaciti.¹ Predsjednik imenuje premijera koji mora biti prihvatljiv većini u Sejmu i na

¹ Predsjednik ne može staviti veto na prijedloge vezane uz državni proračun

njegovu preporuku Vladu iako Vladu može raspustiti isključivo Sejm (Boban, 2006: 73). U izvanrednim okolnostima koje su određene Ustavom predsjednik može i raspustiti Sejm, a prva takva situacija odigrala se 1991. godine, a druga u svibnju 1993. godine (Jackiewicz i Jackiewicz, 1996: 102).

Unatoč tome što je prva krenula putem demokratske transformacije, u procesu donošenja demokratskog Ustava, paradoksalno, Poljska je bila među posljednjim zemljama (Brunclik i Kubat, 2019: 43). Neosporno je kako je mnoštvo čimbenika utjecalo na poljsku demokratizaciju, ali ključni faktor demokratizacije bio je konsenzus elite o pitanjima demokracije, tržišne ekonomije i međunarodnih odnosa i ono najvažnije, konsenzus o uspostavi semiprezidencijalizma. Obzirom da se isti onovremeno smatrao najprimjerenijim sustavom vlasti Boban ističe da je „položaj predsjednika države u tranzicijskim zemljama bio je određen konkretnim okolnostima koje su postojale u svakoj od njih u trenutku sloma autokratskog režima“ (Boban, 2006: 56).

4.2. SLUČAJ MAĐARSKE

Kao i u Poljskoj, Mađarska komunistička partija počela je pregovore za okruglim stolom s opozicijom s istim ciljem, a to je tranzicija k višestranačkom sustavu. Nakon što su, po završetku pregovora, dogovoreni slobodni izboru, u ožujku 1990. pobjeđuje najveća oporbena stranka, Mađarski demokratski forum (MDF). Međutim, već 1994. godine, na drugim postkomunističkim izborima u Mađarskoj su komunisti uspjeli zadobiti povjerenje građana i ponovno doći na vlast (Petrovic, 2013: 103-107). Dugi niz godina Mađarska je bila hvaljena kao zemlja u kojoj su institucionalne promjene tekle relativno glatko i koja se uspješno uhvatila u koštac s izazovima demokratske tranzicije, a ubrzo nakon referenduma 26. studenog 1989. gdje su građani izjasnili svoje preferencije o posrednom izboru predsjednika republike u parlamentu, parlament je usvojio niz amandmana kojima su utvrđeni „posredni izbor predsjednika republike i konstruktivno glasovanje o nepovjerenju vladi“ (Bonić, 2011: 54). Ustavom je uvedeno načelo trodiobe vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu. Novitet u Mađarskoj činila je institucija predsjednika države kojeg bira Parlament i kojemu je za većinu ovlasti neophodan supotpis premijera ili člana vlade pa je stoga evidentno kako je u Mađarskoj funkcija predsjednika bila isključivo ceremonijalne naravi obzirom da ne uživa značajne ustavne ovlasti (Bonić, 2011: 57). Uveden je i Ustavni sud kojim se kontrolira jesu li zakoni u skladu s Ustavom, a Narodna skupština postala je neovisno zakonodavno tijelo.

U svim zemljama Istočne Europe potreba za institucionalnim promjenama posljedično je stvorila plodno tlo i za pozitivne institucionalne inovacije i mogućnosti, ali isto tako i za brojne izazove s kojima se trebalo učinkovito nositi jer u suprotnom, postojala je bojazan da će institucionalni izbori napravljeni u početnoj fazi tranzicije dugoročno imati posljedice za demokratsku konsolidaciju Mađarske. Pregovori oko ustavnog dizajna, izbornih pravila i političke kontrole postali su glavni predmet rasprava između „stare“ komunističke elite s jedne strane i novih političkih aktera s druge, a praksa je pokazala kako komunisti preferiraju sustave vlasti kojima dominirana jaka figura predsjednika kao sredstvo za održavanje svoje moći u demokratskom društvu.

Mađarski reformirani komunisti, precjenjujući svoju stvarnu snagu, zalagali su se za većinski izborni sustav, dok su se predstavnici mađarske oporbe, podcjenjujući pak svoj utjecaj, zalagali za proporcionalnu formulu zastupanja kako bi se osigurala njihova zastupljenost u novom Parlamentu. Unatoč tome što su određeni politički akteri, primjerice nasljednici stare monopolističke stranke, socijalisti, na čelu s Imreom Pozsgayem, iskazivali interes za dominantnim predsjednikom kojeg biraju građani izravno na izborima, Mađarska se na koncu odlučila za visoko centraliziranu premijersku vladu i mješoviti izborni sustav sa snažnim većinskim elementima (Bartlett, 1997: 40). Pogrešno odabrani izborni sustavi mogu biti uzrok brojnih nestabilnosti, ali i stati na put uspješnoj konsolidaciji demokracije obzirom da su političke elite nerijetko bile sklone zagovaranju izbornog sustava koji najbolje odgovara njihovim preferencijama. Mađarska nije bila jedan od tih slučajeva već je s rovovskim izbornim sustavom u kojemu se oko 45 posto mandatnih mjesta određuje prema načelu apsolutne većine, a oko 55 posto prema razmjernom načelu, bila predmetom brojnih pohvala (Merkel, 1999: 137). Merkel navodi kako „on potiče stabilne vladine većine, ne skriva u sebi grube diskriminacije strukturnih manjina i potiče alterniranje u odgovornosti za vladu“ (Merkel, 1999: 137).

Ključna osoba u Mađarskoj nakon sloma komunizma bio je József Antall, prvi premijer postkomunističke Mađarske koji je tu funkciju obnašao sve do svoje smrti 12. prosinca 1993. godine. Antall je zagovarao ravnopravno, tolerantno i uređeno društvo u kojem postoji vladavina prava te se poštuju nacionalne tradicije, a svoj pogled na novonastale institucionalne okolnosti u Mađarskoj 1990-ih istaknuto je obraćanjem u Skupštini 2. listopada 1990. godine. Tamo je naglasio kako je svrha pregovora za „okruglim stolom“ bila zamjena totalitarnog sustava višestranačkim parlamentarnim sustavom, stavljajući naglasak na mirnu tranziciju, a prvi slobodni parlamentarni izbori u Mađarskoj činili su korak k

ostvarenju tog cilja. Istaknuo je kako je pred novom vladom veliki izazov, a to je suočiti se i učinkovito nositi s izazovima ekonomske krize te izazovima demokratske transformacije društva (Assembly.coe.int, 1990).

4.3. SLUČAJ SLOVAČKE

Institucija predsjednika u Slovačkoj postoji od 1993. godine, a iste te godine stvorena je Slovačka kao samostalna parlamentarne republike. Slovačka je u periodu od 1994. do 1998. godine bila je opterećena pitanjima izgradnje države s jedne strane, a s druge uspostavom demokracije iako je potonjem izazovu na put stala vlada Vladimíra Mečiar, premijera s čijom se vladavinom najmanje povezuje demokratska izgradnja države s obzirom da je razdoblje od 1994. do 1998. najozloglašenije razdoblje Slovačke. Mečiar je bio predsjednik Pokreta za demokratsku Slovačku (HZDS) iako je riječ „demokratsko“ u nazivu stranke bila puko slovo na papiru. Mečiarov stil vladanja bio je karakteriziran kao autokratski, a zajedno s HZDS-om uspio je potpuno isključio opozicijske stranke iz bilo kojeg oblika sudjelovanja u tijelima koja nadziru državne funkcije poput primjerice nadzora slovačke obavještajne službe i zastupljenosti u parlamentarnim odborima (Harris, 2010: 189).

Također, kritički je bio nastrojen prema parlamentarnim demokracijama, a naročito je kritizirao parlamentarne zastupnike koji su napustili svoje stranke te je s ciljem reduciranja takvih slučajeva uveo sankcije na način da ukoliko parlamentarni zastupnik napusti svoju stranku mora platiti 5 milijuna kruna „izlaznine“ (Stein i Orenstein, 1996: 137). Mečiar je bio poznat kao autokrat koji svojim političkim potezima nije stvarao plodno tlo za uspostavu liberalne demokracije, njegov specifičan način vladanja bio je poznat pod nazivom „mečiarizam“ (Fresl, 2011: 249). Unatoč tome što je predvodio put Slovačke u neovisnost, zemlja je u svjetskim medijima bila karakterizirana kao „*pariah state*“, ili laički rečeno, zemlja koja nije ničiji predmet interesa i s kojom se načelno izbjegava ulaziti u odnose, ekonomske, političke, vojne i sl. (Fresl, 2011: 256).

Prvi slovački predsjednik bio je Michael Kovač, bliski Mečiarov suradnik. Unatoč tome što su ovlasti predsjednika bila isključivo ceremonijale, a jedini čelnik izvršne vlasti bio je premijer, Kovač je nastojao aktivno sudjelovati u političkom životu Slovačke, naročito zbog institucionalnih promjena uzrokovanih padom komunizma i raspadom Čehoslovačke. Međutim, upravo zbog toga, bliska suradnja Kovača i Mečiara dovedena je u pitanje i njihovo rivalstvo onovremeno je obilježilo politički život Slovačke, ali i izazvalo brojne kritike na

međunarodnom planu. Predsjednik države predstavljao je državu u inozemstvu te sudjelovao u ratifikaciji međunarodnih ugovora, imenovanju premijera i ministara na premijerov prijedlog te prava zakonodavnoga veta na ustavne i obične zakone. Osim toga, predsjednik države nije imao širih ovlasti (Boban, 2016: 156-157).

Sve do 1999. predsjednik se birao u Parlamentu, a te godine uveden je izravan izbor predsjednika republike, a u pozadini te promjene bilo je nastojanje da se spriječi da predsjednikom republike postane Mečiar. Naime, u slučaju da po isteku Kovačeva mandata Parlament ne izabere novog predsjednika, po Ustavu bi predsjednik postao Mečiar. S namjerom da to spriječi, oporba je najavila referendum o izravnom izboru predsjednika države, ali ministar unutarnjih poslova eliminirao je to pitanje te se građani nisu imali prilike izjasniti. Na koncu, Mečiar je ipak obnašao dužnost predsjednika, ali vrlo kratko, do parlamentarnih izbora 1998. godine. Oporba je pobijedila, formirala novu vladu i uvela izravan izbor predsjednika (Boban, 2016: 159). Iste godine uvedene su promjene po pitanju ovlasti koje uživa slovački predsjednik. Naime, slovački predsjednik imao je pravo biti nazočan sastancima Nacionalnog vijeća te podnijeti izvješća o stanju Slovačke Republike i o važnim političkim pitanja te nacрте zakona i druge prijedloge. Osim podnošenja izvješća Nacionalnom vijeću o stanju Slovačke, ustavnim amandmanima iz 1999. predsjednik je izgubio sve prethodno navedene ovlasti kao i pravo veta na ustavne zakone stoga možemo govoriti o predsjedniku sa simboličnom moći u punom smislu te riječi (Brunclik i Kubat, 2019: 58).

5. SEMIPREZIDENCIJALIZAM VS. PARLAMENTARIZAM

Nakon svega dosad navedenoga potrebno je postaviti pitanje zašto u pojedinim novim demokracijama nastaju parlamentarni, a u drugima predsjednički ili polupredsjednički sustavi vlast. Postoje četiri moguća odgovora na pitanje od kojih ni jedno objašnjenje nije isključivo. Prvo se odnosi na ustavna i povijesna iskustva pojedine zemlje te posljedično niz specifičnih okolnosti svojstvenih za pojedinu zemlju. Drugo je teorija racionalnog izbora kada ključni politički akteri gledajući vlastitu korist, donose Ustav koji tome ide u prilog. Treće tumačenje odnos se na princip „*copy-past*“ gdje pojedine zemlje koje prolaze kroz proces institucionalnih promjena „kopiraju“ određene uspješne demokracije. Na koncu, proces promjena ukazuje na odgovarajući oblik sustava vlasti (Merkel, 2009:113-114). Najtočnije tumačenje uspostave polupredsjedničkog sustava je kompromis između političke elite starog

režima koja smatra da će „recept“ za ostvarenjem vlastitih interesa biti u moćnoj figuri predsjednika dok s druge strane opozicija potiče uspostavu jakog parlamenta.

„Zlatnu sredinu“ predstavljao je polupredsjednički sustav vlasti, a tipičan primjer bila je Poljska. U Poljskoj je uspostavljen parlamentarno-predsjednički sustav vlasti kao rezultat pregovora racionalnih aktera koji prije svega gledaju ostvarenje vlastitog interesa, a to su u ovom specifičnom slučaju bili reformirani komunisti, a s druge strane predstavnici sindikata Solidarnosti s time da su obje strane bile spremne na kompromis (Merkel, 2009: 351). Uspostava parlamentarnih sustava bila je svojstvena za novoosnovane države, a upravo je Slovačka jedan od tih slučajeva (Merkel, 2009: 114). Parlamentarni sustav uspostavila je i Mađarska, a spram prethodna dva primjera, razloga odabira može se, barem djelomice, tumačiti tradicijskim faktorom: „Parlamentarni sustav vlasti, koji je uveden 1990. godine, nadovezuje se na određenu mađarsku tradiciju, koja se proteže od ustavno-parlamentarnih početaka u austro-ugarskoj dvojnoj monarhiji nakon 1867. do početne faze poluautoritarnog Horthyjeva režima (1920-1944)“ (Merkel, 2009: 386). Na primjerima Mađarske, Slovačke i Poljske prikazano je kako cijeli niz specifičnih okolnosti utječe na institucionalni dizajn pa unatoč tome što postoje objašnjenja zašto su zemlje uspostavile parlamentarni ili pak polupredsjednički sustav, na koncu je potrebno istaknuti da na položaj predsjednika kao i ostalih institucija utječe cijeli niz specifičnih okolnosti.

6. PRVI VIŠESTRANAČKI IZBORI I DONOŠENJE „BOŽIĆNOG USTAVA“

Izbori za saborske zastupnike bili su prvi višestranački izbori u Hrvatskoj održani 22. travnja (prvi krug) i 6. svibnja (drugi krug) 1990. godine, a na izborima je pobijedila Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) osvojivši dvotrećinsku većinu zastupničkih mjesta u Saboru. Temeljem izbornih rezultata 30. svibnja 1990. konstruiran je prvi, demokratski izabran, višestranački Sabor SR Hrvatske, a taj čin smatra se kamenom temeljcem slobodne i demokratske države. HDZ je primarno osnovan kao pokret koji je u samoj srži svog programa imao suverenost hrvatske države, a od 1989. godine formalno postoji kao politička stranka na čijem je čelu bio Franjo Tuđman, vođa karizmatičkih osobina s mesijanskim značenjem, i koja je cijelo jedno desetljeće dominirala političkim životom Hrvatske te neometano donosila odluke i pritom zanemarivala mišljenja, stavove i prijedloge opozicije (Čular i Nikić Čakar, 2019: 173). Nakon provedenih izbora, Tuđman je istaknuo kako „rezultati hrvatskih izbora koliko su znakoviti, toliko su i obvezujući. Slobodnom voljom naroda izraženom na

najdemokratskiji način što ga poznaje suvremeni svijet: na neposrednim, tajnim, višestranačkim izborima zakonodavna je vlast (i pravo na određivanje izvršne vlasti) pripala stranci koja je na zastavama svoga programa najjasnije istakla vjekovne težnje hrvatskoga naroda: da bude slobodan i svoj na svome“ (Sabor. hr, 1990).

Nakon osvajanja izbora HDZ je nastojao osigurati dominantan položaj u svim ključnim državnim institucijama: „Nakon što je HDZ pobijedio na izborima 1990., započela je njegova postupna institucionalizacija. Zbog autoritarna priroda pokreta, vrsta tranzicije (koja je u hrvatskom slučaju istovremeno uključivala proces izgradnje države) i utjecaj rata, pokret je prenio veliki dio svojih vrijednosti, vokabulara i tumačenja stvarnosti u zajednički simbolički i institucionalni obrasci rašireni na velikom segmentu hrvatskog društva. To je bilo očito u mnogim domenama: od isključive etničke definicije države i društva, preko sumnjivih povijesnih reinterpretacija i rigidnih tumačenja rata za neovisnost i nacionalni suverenitet do njegovanja karizmatičnih osjećaja i autoritarne prakse,, (Čular, 2000: 36).

Nakon održavanja prvih višestranačkih izbora uslijedio je novi izazov s kojim se novoizabrana vlast susrela, a to je donošenje prvog hrvatskog Ustava. Uža radna skupina bila je sastavljena od četiri člana, Vladimira Šeksa, Smiljka Sokola, Ljubomira Valkovića i Zdravka Tomca (Tomic, 2002: 880). Sabor SR Hrvatske je 22. prosinca 1990. usvojio Ustav poznatiji pod nazivom *Božićni Ustav* koji je u svojoj srži bio liberalno-demokratska normativna osnova političkog poretka (Lalović, 2001: 12). Koliko je ushićenje vladalo nacijom i kolika je euforija bila prisutna po pitanju donošenja Ustava najbolje će predočiti idući odlomak autora Zdravka Tomca koji je istaknuo sljedeće:

„Vjerojatno je to bio dan najveće euforije naroda. Već za vrijeme usvajanja Ustava skupilo se spontano mnogo ljudi ispred Sabora, koji su skandirali predsjedniku Tuđmanu i Hrvatskoj. Nakon usvajanja Ustava priređeno je primanje u Gradskoj kavani za sudionike svečane sjednice. Prilikom izlaska iz Sabora narod je na osnovi vlastitih kriterija pozdravljao ili zviždao određenim ljudima, ovisno o tomu jesu li prema njegovu mišljenju pridonijeli hrvatskom jedinstvu ili su ga pokušali razbiti. Slično se događalo i ispred Gradske kavane. Osobno sam bio zadovoljan, kao malo kad u životu, jer sam vjerovao da smo donijeli Ustav koji je temelj buduće samostalne i suverene hrvatske države. Znao sam da će biti potrebno puno žrtava i muke da se to ostvari, ali kad sam vidio raspoloženje naroda, vjerovao sam da nikakva vojna sila neće moći zaustaviti ostvarenje onog što je toga dana utemeljeno u Hrvatskom saboru“ (Tomic, 2002: 882).

7. USPOSTAVA POLUPREDSJEDNIČKOG SUSTAVA U HRVATSKOJ

Dolaskom na vlast nove političke elite prvim hrvatskim Ustavom institucionaliziran je polupredsjednički sustav vlasti, a nakon prvih predsjedničkih izbora 1992. nadmoćna pobjeda Franje Tuđmana omogućila mu je demokratski legitimitet dok su mu ovlasti koje predsjednici uživaju u polupredsjedničkim sustavima omogućile potpunu koncentraciju vlasti (Zakošek, 2002: 113). Ovlasti predsjednika države bile su definirane u člancima 94.-106. U članku 98. sadržane su ključne nadležnosti predsjednika države, a one su od 1990-ih do 2000-ih bile sljedeće: (1) raspisivao je izbore za domove Sabora Republike Hrvatske i sazivao ih na prvo zasjedanje; (2) raspisivao je referendum, u skladu s Ustavom; (3) imenovao i razrješavao dužnosti predsjednika Vlade Republike Hrvatske; (4) na prijedlog predsjednika Vlade Republike Hrvatske imenovao i razrješavao dužnosti njezine potpredsjednike i članove; (5) davao pomilovanja; (6) dodjeljivao odlikovanja i priznanja određena zakonom; (7) obavljao druge dužnosti određene Ustavom (NN 98/1990). Od prethodno navedenih sedam nadležnosti, samo su dvije svojstvene polupredsjedničkom sustavu, a to je pravo predsjednika da imenuje i razrješava dužnosti predsjednika Vlade, te da na prijedlog predsjednika Vlade imenuje i rješava dužnosti njezinog potpredsjednika i članove. Pozivajući se na te ovlasti, Tuđman je imenovao osobe od povjerenja koje su bile iz redova HDZ-a, a naročito kada je bilo riječ o ministarstvima unutarnjih poslova, vanjskih poslova, financija i obrane obzirom da je riječ o izrazito važnim resorima i time je osigurao da budu pod njegovom izravnom kontrolom.

Nakon rušenja komunizma, u svim nekadašnjim komunističkim zemljama pa tako i Hrvatskoj nastupilo je razdoblje prilagođavanja novim institucionalnim okolnostima kao i potraga za najboljim rješenjem. Uspostava sustava vlasti u velikoj mjeri ovisi o nizu okolnosti, povijesnim prilikama i na koncu ostvarenju dvaju naizgled kontradiktornih zahtjeva, s jedne strane ostvarenja učinkovitosti vlasti odozgo, a s druge omogućavanja stalne demokratske kontrole odozdo. U trenutku kada je donesena odluka o prihvaćanju polupredsjedničkog sustava kao primjerenog političkog sustava, okolnosti su učinile da tome bude tako. Uzevši u obzir da je Tuđman nakon konstruiranja Sabora postao predsjednikom Predsjedništva te iako je ta funkcija prema odredbama Ustava u inferiornom položaju u odnosu na premjera, sve je ukazivalo na Tuđmanovu dominaciju čime je postalo očigledno u kojem će smjeru krenuti uspostava sustava vlasti u Hrvatskoj (Boban, 2016: 162). Tuđman je percipirao sebe kao vođu mesijanskih osobina te je smatrao da njegova uloga u stvaranju samostalne države ključna, a

tome su u prilog išle izborne pobjede 1990-ih i sigurne parlamentarne većine HDZ-a (Zakošek, 2002: 111). Da bi uspio u svom naumu, velike ustavne ovlasti bile su nužne za samostalno odlučivanje o značajnim političkim pitanjima, a u trenutku kada su institucije vlasti ustrojene u skladu s novim Ustavom, plodno tlo za uspostavljanje političkog autoriteta predsjednika već je bilo stvoreno (Zakošek, 2002: 112).

Za razliku od postkomunističke Poljske, gdje je uspostava parlamentarno-predsjedničkog podtipa semiprezidencijalizma bila rezultat kompromisa između dvije strane, u Hrvatskoj uspostava predsjedničko-parlamentarnog tipa nije bila ugovorena za „okruglim stolom“ već je riječ o jednostranoj odluci vladajuće elite osmišljenoj prema sklonostima Tuđmana i HDZ-a s naglaskom na jakom predsjedničkom autoritetu (Dolenec, 2013: 133). Tuđman je uživao doista jak položaj, a tome u prilog išla je i činjenica da je predsjednik države bio i predsjednik stranke koja ima većinu u parlamentu s obzirom da je 1990-ih to bilo moguće (Jakopović, 2002: 55). Na taj način, Tuđmanu je znatno olakšana potpuna koncentracija političke moći i dominacija ne samo nad parlamentom, vladom i strankom već i u pogledu pitanja društvenog karaktera poput obrazovanja ili sporta (Čular, 2000: 37).

8. NE(DEMOKRATSKI) POSTUPCI PREDSJEDNIKA TUĐMANA

Proces demokratske transformacije Hrvatske bio je znatno kompleksniji spram ostalih zemalja u Istočnoj i Srednjoj Europi s obzirom da je „demokratska tranzicija u Hrvatskoj vremenski otpočela u jednoj, a nastavila se u drugoj državnoj zajednici. Započela je u miru, a produljena je u ratu“ (Kasapović, 1996: 84). Uzevši u obzir stjecanje neovisnosti te ratne okolnosti, Hrvatska je država u kojoj je uspostava demokracije tekla na teži način s obzirom da je zbog ratnih zbivanja naglasak bio stavljen na očuvanje državotvornog poretka: „Ta zamjena prioriteta nije samo rezultat HDZ-ova nacionalističkog programa, nego i objektivna okolnost pritiska agresivnog srpskog nacionalizma, koji se mogao zaustaviti samo hrvatskim državnim osamostaljenjem“ (Zakošek, 2002: 12).

Zakošek navodi da „nakon što je osvojio sigurnu parlamentarnu većinu i predsjedništvo, te nakon što su hrvatska neovisnost i temeljne državne institucije osigurane, HDZ se etablirao kao dominantna stranka i iskoristio svoj politički monopol za marginalizaciju oporbe i ograničiti kritike na račun režima“ (Zakošek, 2008: 598). Da su u pojedinim aspektima političkog života više prevladavale autoritarne tendencije spram demokratskih, to je neosporno pa je stoga Tuđman nerijetko bio percipiran kao najmoćniji predsjednik neke

europske države (Boban, 2017: 56). Međutim, postoje elementi koji ukazuju na to da su unatoč svemu navedenom ipak postojale demokratske tendencije. Opozicija postaje sve „vidljiviji“ politički akter, a nezanemarivi su bili i pritisci međunarodne zajednice obzirom da se priječilo uplitanje oporbe u političke situacije unutar zemlje što je rezultiralo kritikama na međunarodnom planu.

8.1. NEGATIVNE STRANE TUĐMANOVE VLASTI

Dio članka 17. Ustava glasi: „U doba ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike, te velikih prirodnih nepogoda pojedine slobode i prava zajamčena Ustavom mogu se ograničiti. O tome odlučuje Sabor Republike Hrvatske dvotrećinskom većinom svih zastupnika, a ako se Sabor ne može sastati, predsjednik Republike“ (NN 17/1990). Ustavni sud odlučio je da predsjednik može, ukoliko procjeni da je to nužno, odlučiti postoji li hitan slučaj te bez objave izdati hitne uredbe koje bi u tom slučaju imale zakonsku snagu. Na taj način donesen je niz zakona koji su zamijenili ili pak nadopunili postojeće (Dolenec, 2013: 134). Ono što je sporno u ovom slučaju jest da je na taj način u pitanje dovedena vladavina prava jer ukoliko se obrati pozornost na dio prethodno navedenog članka 17. i uzme u obzir činjenica da je Sabor stalno zasjedao, na ovom je primjeru jasno prikazano odstupanje od demokratskog ustavnog poretka (Dolenec, 2013: 134).

Pravosuđe je bilo pod dominantnim utjecajem HDZ-a i Tuđmana i posljedično je kvaliteta osoba koje su vršile sudačke dužnosti narušena „imenovanjem nesposobnih, moralno upitnih i/ili neiskusnih sudaca“ (Uzelac, 2001: 40). Primjerice, Tuđmanova umiješanost u određivanje ključnih osoba državnih tijela bila je vidljiva u imenovanju članova Državnog sudbenog vijeća (DSV). Naime, prema članku 121. tadašnjeg Ustava određeno je kako predsjednika i članove predlaže Županijski dom, a bira ih Zastupnički dom, na vrijeme od osam godina, iz reda istaknutih sudaca, državnih odvjetnika, odvjetnika i sveučilišnih profesora pravnih znanosti, u skladu sa zakonom (NN 121/1990). Međutim, „vodstvo HDZ-a i sam predsjednik Tuđman odlučili su uzeti stvar u svoje ruke: neslužbena komisija kojom je predsjedavao Tuđmanov savjetnik za unutarnju politiku Ivić Pašalić (tzv. Pašalićeva komisija) sastavila je svoju listu kandidata, sastavljenu od ljudi za koje se držalo da su lojalni politici vladajuće stranke“ (Uzelac, 2001: 17).

Na taj način, vladajuća elita je dovela u pitanje demokratske vrijednosti i stoga nije iznenađujuće da je onovremeno Hrvatska bila karakterizirana kao „neispravna demokracija“ s

narušenim građanskim i političkim pravima, prevladavanjem korupcije, nepotizma i klijentelizma (Zakošek, 2008: 601). Tvrdnji o Hrvatskoj kao „neispravnoj demokraciji“ ide u prilog i činjenica da je Tuđman oko sebe stvorio netransparentan krug bliskih i politički vrlo utjecajnih suradnika koji nisu bili podvrgnuti institucionalnoj kontroli, a njihova moć i utjecaj bili su neupitnog karaktera obzirom da bi bili odgovorni isključivo njemu (Zakošek, 2002: 113).

Jedan od najeklatantniji primjera antidemokratskih tendencija Tuđmanove vladavine bila je tzv. „zagrebačka kriza“. „Upravo nepotvrđivanje rezultata zagrebačkih lokalnih izbora najbolji je dokaz autoritarnosti sustava tijekom devedesetih, najskandalozniji su ili najdramatičniji primjer kršenja demokratskih prava građana, odnosno najsnažnija autoritarna regresija u povijesti postkomunističke Hrvatske, zaključila je politologinja Mirjana Kasapović“ (Goldstein, 2018). Obzirom da je nositelj obje liste HDZ-a na izborima za Gradsku skupštinu Zagreba i za Županijsku skupštinu Zagrebačke županije 1995. bio Tuđman, poraz HDZ-a percipirao je kao osobni poraz i stoga je smatrao da je logično rješenje ne priznati rezultate izbora (Tomač, 1997: 13).

Sedam oporbenih stranaka (HKDU, HNS, HSS, HSLS, HSP 1861, HND, SDPH) 5. listopada 1995. godine, 24 dana prije izbora, sklapa dogovor i osniva Udrugu. HDZ nije htio priznati postojanje Udruge tvrdeći da nisu znali za njeno postojanje što je dovelo do optužbi za nezakonito sudjelovanje na izborima. Ironično je bilo što su upravo vladajući poduzimali niz nedemokratskih i protuustavnih mjera s ciljem degradiranja Udruge kao ozbiljnog konkurenta HDZ-u. Na razne se načine pokušavalo razoriti Udrugu i na svoju stranu pridobiti neke stranke koje bi obnašale ulogu „trojanskog konja“ nudeći zauzvrat razne privilegije, a u tome su djelomično i uspjeli (Tomač, 1997: 16). „Prema svjedočenju mnogih vijećnika, pojedinima su nudene fantastične stvari kako bi ih se dobilo na svoju stranu. Neke su pokušali uplašiti i ucijeniti. Nisu birali način.“ (Tomač, 1997: 17).

Kontradiktornost je bila prisutna i u Tuđmanovim obraćanjima medijima kada je više puta naglašavao djelovanje u duhu demokracije: „Rješavat ćemo problem gradskog i županijskog poglavarstava u duhu demokracije i duhu zakona koje je ova demokratska država donijela, a kod toga kao državni poglavar i ustavno sam zadužen i obvezatan osigurati normalno funkcioniranje državne vlasti“ (Tomač, 1997: 106). Na koncu, imenovanje Stjepana Broliča povjerenikom za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju koji je bio odgovoran isključivo Vladi i uživao visoke ovlasti u Zagrebu, vladajuća elita još jednom je dokazala da su tvrdnje o

nedemokratskom postupanju istinite, a „zagrebačka kriza“ najdramatičniji primjer kršenja demokratskih prava građana 1990-ih (Zakošek: 2002, 114).

Kontrola medija u velikoj je mjeri dovela u pitanje demokratičnost sustava vlasti. Hrvatsku radio televiziju (HRT) mnogi su smatrali glasnikom vladajuće stranke koja koristi tu privilegiju na način da utječe na birače i tako osigura što veću potporu. Nerijetko je bio slučaj da su nezavisni novinari bili otpušteni s radnog mjesta, a oporbeni tjednici poput primjerice *Tjednika* imali doista kratak „vijek trajanja“ (Bartlett, 2003: 51-53). Dodatan problem činila je i privatizacija tiska obzirom da su kroz proces privatizacije novi vlasnici, naklonjeni vladi, preuzeli tisak i na taj način omogućili HDZ-u na čelu s Tuđmanom gotovo pa potpunu kontrolu medija i sadržaja koji se emitira. Ukoliko pojedine oporbene novine nisu bile ukinute, nerijetko je bio slučaj da postanu metom žestokih napada vlade i tuženi za klevetu te osuđeni na novčane kazne koje su bile toliko visoke da su predstavljale prijetnju njihovom postojanju. Obzirom da je prostora za prikazivanje oporbenih mišljenja i pravog stanja stvari bilo doista malo, takva situacija nagnala je mnoge novinare da u znak protesta daju otkaz (Bartlett, 2003: 51-53).

Stoga se može postaviti pitanje „je li riječ o dosljednoj demokratskoj tranziciji (točnije: tranziciji u demokraciju) ili o padu u sustav s dominantno totalitarnim značajkama (“tranziciji” u novu vrstu totalitarizma)“ (Lalović, 2001: 13). Prethodni primjeri samo su neki od slučajeva u kojima je liberalno-demokratska narav hrvatskog političkog poretka dovedena u pitanja. Stoga nije neuobičajeno kako su se Hrvatskoj u razdoblju polupredsjedničkog sustava nerijetko prepisivala autoritarna obilježja s obzirom da se u Tuđmanovim govorima dalo naslutiti da su svi oni čiji se stavovi ne podudaraju s „državnim“ stavovima izdajice (često korištena metafora „Jude“) i prijetnja državi (Dolenec, 2013: 144). Nakon pada komunizma zanimljiva je činjenica kako ni u jednoj postkomunističkoj zemlji predsjednik nije imao male ovlasti. Tako je bilo i u Hrvatskoj sve do 2000. godine i prve promjene vlasti u postkomunističkom razdoblju kada je promjenom Ustava ukinut polupredsjednički i uspostavljen parlamentarni sustav vlasti.

8.2. POZITIVNE STRANE TUĐMANOVE VLASTI

Kada je riječ o pozitivnim aspektima Tuđmanove vlasti, njemu se prije svega prepisivala zasluga predvođenja ostvarenja višestoljetne težnje o slobodnoj i neovisnoj Hrvatskoj. S vremenom, karakterizacija Tuđmana kao nacionalista poprimila je pozitivnu konotaciju i

pretvorilo se u „karizmu nacionalnog borca“ (Žižić, 2019: 48). Nerijetko su hvaljene bile Tuđmanove vojne i političke strategije te zasluge za operacije *Bljesak* i *Oluja* pa i danas kada se spominje Tuđmanov lik i djelo taj aspekt nije izostavljen. Hrvatski premijer Andrej Plenković povodom 97. obljetnice Tuđmanova rođenja istaknuo je sljedeće: „Upravo zahvaljujući njegovoj politici, vodstvu, vizionarstvu i pogledu u budućnost, stvorena je moderna, slobodna hrvatska država. Kako vrijeme odmiče, tako se veličina njegova djela i načina na koji je državničkom mudročću rješavao probleme toga vremena čini se sve veća; i respekt koji postoji prema njemu sve je jasniji i rašireniji“ (Večernj.hr, 2019).

Koliko je Tuđmanovo zapovijedanje oslobodilačkom akcijom *Oluja* bilo pozitivno vrednovano dokazuje i izrazito visoka podrška javnosti koju je Tuđman uživao nakon parlamentarnih izbora 1995. godine, a temeljni razlozi bili su stvaranje samostalne države, vođenje obrambene politike i vojno oslobađanje te na koncu mirna reintegracijom okupiranih hrvatskih područja (Lamza Posavec, 2000: 451). Međutim, ključno je napomenuti da su ti izbori kao ključan, ali ipak nedostatan uvjet da bi isključivo na temelju provođenja izbora neki režim okarakterizirali kao demokratski, dovedeni u pitanje obzirom da su održani neposredno nakon završetka vojnih akcija *Bljesak* i *Oluja* i na taj način je rat korišten kao izborna strategija, a sami izbori moćno oružje kojim se vladajuća elita koristila s ciljem zadržavanja moći (Dolenec, 2013: 135).

Tuđmanova ustrajnost i izuzetni diplomatski naponi bili su tumačeni kao pozitivan aspekt njegove vlasti, a najbolji primjer je uspostava diplomatskih odnosa sa SAD-om i Izraelom. Naime, SAD nije pokazivao namjeru međunarodno priznati Hrvatsku, ali Tuđman nije odustao od svog nauma jer nakon raspada SSSR-a i brojnih poteškoća s kojima se Europa morala nositi, jasno je bilo da je SAD postaje svjetski hegemon. Tuđman je pod svaku cijenu želio američku podršku i u tome bio doista ustrajan. Imajući na umu da je SAD jedini na međunarodnoj sceni koji ima vojne, diplomatske i obavještajne kapacitete da rat u BiH privede kraju, Tuđman nije odustajao od uspostave diplomatskih odnosa. Na koncu, umiješanost SAD-a rezultirala je Daytonskim sporazumom, a 1994. i 1995. Amerika je Tuđmana tretirala kao saveznika i time su Tuđmanovi naponi u izgradnji diplomatskih odnosa sa SAD-om urodili plodom (Radoš, 2005: 135-137).

Drugi primjer bio je Izrael. Iako je Izrael pod američkim pritiskom u travnju 1992. priznao Hrvatsku, diplomatski odnosi Hrvatske i Izraela bili su narušeni. Temeljni razlog činila je interpretacija Tuđmanove knjige „Bespuća povijesne zbiljnosti“ kao diskriminatorne prema

Židovima i dokaz postojanja antisemitizma u Hrvatskoj. Međutim, „za hrvatsku diplomaciju i predsjednika Tuđmana prvorazredni vanjskopolitički cilj bila je uspostava diplomatskih odnosa s Izraelom“ (Radoš, 2005: 143). Tuđman je nastojao poboljšati odnose s Izraelom i doista bio ustrajan u tome te angažirao utjecajne osobe koji imale neke povezanosti s Izraelom da učine nešto po pitanju odmrzavanja odnosa s Izraelom, poput primjerice Davora Šterna (Radoš, 2005: 145). Tuđman je obećao da će sporne dijelove knjige u engleskoj verziji izbaciti i to je učinio. Na koncu, Tuđman je svojim diplomatskim naporima uspio u misiji uspostave diplomatskih odnosa s Izraelom i u rujnu 1997. Izrael i Hrvatska uspostavili su diplomatske odnose (Radoš, 2005: 150).

9. PERSONALIZACIJA VLASTI– OBILJEŽJA KARIZMATSKOG VODSTVA

Kada je riječ o karizmatским obilježjima koje neki vođe uživaju, ključno je stvoriti osjećaj vjere i pokornosti kod sljedbenika te učiniti da se oni pokoravaju i budu odani. Neophodno je spomenuti kako je u tom slučaju legitimnost institucija i organizacija dovedena u pitanje (Žižić, 2019: 51). Prvi je taj pojam problematizirao Max Weber, a brojni autori istaknuli su kako je ključno prilikom istraživanja karizmatških obilježja pojedinih vođa uzeti u obzir i kontekstualne čimbenike poput društvenih i ekonomskih okolnosti. Karizmatška obilježja vođa bila su predmetom istraživanja povezana s diktatorskim režimima te ih se smatralo nekompatibilnim s demokratskim sustavima. Iz tog razloga, karizmatška obilježja su nerijetko bila interpretirana s negativnom konotacijom gdje „vođa“ manipulira narodom na način da ih usmjerava što moraju činiti, kako se ponašati i u što vjerovati, a politička kultura kao takva je vrlo ograničena (Blažević, 1998: 141). Teoretičar karizmatškog vodstva Robert C. Tucker smatra da je karizmu nužno istraživati prije dolaska na političku dužnost jer, ukoliko neki pojedinac uistinu ima karizmatšku osobnost, ona će doći do izražaja i prije službenog preuzimanja političke dužnosti (Žižić, 2019: 48). Već u periodu od 1982. do 1984. Tuđman je pokazivao naznake karakteristične za vođu koji posjeduje karizmatška obilježja poput primjerice „shvaćanje sebe kao jedne od rijetkih osoba koja ima dara ili talenta da shvati bit povijesnih zbivanja, da sažme i izrazi duh svoga naroda i svoga doba“ (Žižić, 2019: 57).

Nerijetko su naglašavana karizmatška obilježja prvog hrvatskog predsjednika čime su brojni autori smatrali da je upravo to razlog zašto je uživao povjerenje velikog broja građana. Tuđman je cijelo desetljeće uživao visoku popularnost i dominirao politikom i društvom, a zahvaljujući svojom sposobnošću vođenja, njegova moć ni na koji način nije bila dovedena u

pitanje. Tome je neophodno dodati i situacijski čimbenik obzirom da je riječ o razdoblju transformacije režima i borbe za nacionalnu neovisnost (Čular i Nikić Čakar, 2019: 173). Krizne situacije izrazito pogoduju pojavi karizmatičkog vođe jer u okolnostima nemira, nesigurnosti i straha, jak vođa s jasnim ciljem daje nadu da se naizgled bezizlaznoj situaciji bliži kraj, a upravo je Hrvatska bila jedan od tih slučajeva.

U doba sukoba između republika i etničkih zajednica u Jugoslaviji, doba snažnih društvenih i političkih promjena, Tuđman je nastupio kao odgovor na novonastale probleme pa je stoga ključno istaknuti kako Tuđmanova karizma ima situacijska obilježja (Čular i Nikić Čakar, 2019: 174). Uzevši u obzir da je Tuđman od razdoblja komunističke Jugoslavije imao jasnu misiju koju je težio ostvariti, a sebe percipirao kao vođu mesijanskog značenja s ključnom ulogom u stvaranju neovisne Hrvatske, evidentno je kako je osim situacijskih obilježja Tuđmanova karizma imala i obilježja osobne ili čiste karizme (Čular i Nikić Čakar, 2019: 174-175). U trenutku kada je uspostavljen polupredsjednički sustav, Tuđmanova osobna karizma dobila je institucionalnu legitimaciju, a Tuđman je postao nedodirljivi karizmatični vođa mesijanskog značenja (Čular, 2000: 37).

10. KRAJ SEMIPREZIDENCIJALIZMA U HRVATSKOJ I USPOSTAVA PARLAMENTARNE DEMOKRACIJE

Prvi hrvatski predsjednik Franjo Tuđman preminuo je 10. prosinca 1999. godine. Tuđmanova smrt, izvještavali su brojni, ponajviše strani mediji, označavala je prekretnicu u razvoju demokratske Hrvatske. Primarno stavljajući naglasak na prelazak iz autoritarnog u demokratsko društvo, ovoga puta ne samo u teoriji već i u praksi. Tako Boban u tome kontekstu piše da “ogromna moć predsjednika u postsovjetskim zemljama zbog toga nije pozitivno djelovala na demokratizaciju tih zemalja te se u raspravama o tome kako bi je se moglo ponovno pokrenuti analizira mogućnost ograničavanja predsjednikove moći. Slično iskustvo imala je i Hrvatska 1990-ih te je zbog toga izvršena tipološka promjena sustava vlasti 2000. godine“ (Boban, 2017: 55). Tuđmanova smrt pokrenula je niz neizvjesnosti uzevši u obzir da je nakon njegove smrti rijetko tko bio sklon obrani postojećeg sustava vlasti te su političke okolnosti ukazivale na to da je promjena prijeko potrebna. Polupredsjednički sustav ukinut je ustavnim promjenama u studenom 2000. te je uveden parlamentarni, a Hrvatska je od tada parlamentarna demokracija. Upravo taj moment promjene Ustava činio je jedan od ključnih izazova s kojima se suočila novoizabrana Vlada.

Parlamentarna demokracija podrazumijeva postojanje načela narodnog suvereniteta, diobe vlasti i predstavničke demokracije unutar koje je parlament predstavničko tijelo građana i nositelj zakonodavne vlasti izabran na slobodnim višestranačkim izborima (Sokol, 1993: 25). Polupredsjednički sustav u kojem Vladu imenuje i razrješuje Predsjednik Republike, a Vlada odgovara Predsjedniku Republike i Saboru RH, 2000. mijenja se u parlamentarni u kojem se Vlada bira i odgovorna je isključivo Saboru kao jedinom zakonodavnom i predstavničkom tijelu: „Promjenom Ustava 2000. i gubljenjem mogućnosti da i dalje bude član političke stranke, predsjednik je izgubio ključnu mogućnost koju je uživao tijekom 1990-ih da kontrolira vladu i parlament te da se tako bavi svakodnevnim poslovima vladanja. Sustav je zbog toga i *de iure* i *de facto* postao parlamentarnim“ (Boban, 2016: 164). Od 2000. ovlasti predsjednika su sljedeće: predstavlja Hrvatsku u domovini i inozemstvu, raspisuje izbore za Hrvatski sabor i saziva ga na prvo zasjedanje, raspisuje referendum u skladu s Ustavom, povjerava mandat za sastavljanje Vlade osobi koja, na temelju raspodjele zastupničkih mjesta u Hrvatskom saboru i obavljenih konzultacija, uživa povjerenje većine svih zastupnika, daje pomilovanja, dodjeljuje odlikovanja i priznanja određena zakonom (NN 98/2000).

U parlamentarnim sustavima razdvojene su funkcije šefa vlade i šefa države pri čemu je potonja uloga ceremonijalne naravi. Ključno je napomenuti kako strukturno načelo koje razlikuje polupredsjednički od parlamentarnog sustava, dvostruka politička odgovornost Vlade parlamentu i predsjedniku države u polupredsjedničkom sustavu, od 2000. godine uspostavom parlamentarnog sustava vlasti prelazi u isključivu odgovornost vlade parlamentu i stoga je predsjednik lišen ovlasti smijeniti Vladu. Posebnost parlamentarne demokracije uspostavljene u Hrvatskoj je u tome što je ustavnim promjenama ipak zadržan izravan izbor predsjednika države na izborima primarno zbog postojanja bojazni da bi ukidanjem bila dovedena u pitanje stabilnost poretka pa stoga to „nije bilo predmet rasprave jer za to nije bilo volje među političkim elitama niti su takvi pozivi dolazili iz civilnoga društva ili građana“ (Boban, 2016: 164).

Uzevši u obzir da je proces demokratizacije Hrvatske bio u tijeku, poprilično kontradiktorno bi bilo „oduzeti“ građanima pravo izbora predsjednika obzirom da je rijetko tko tada, neposredno nakon Tuđmanove vlasti, imao razvijenu svijest o znatno smanjenim ovlastim predsjednika te se institucija predsjednika države još uvijek percipirala poprilično značajnom (Boban, 2016). Uz to, izravan izbor predsjednika stvara osjećaj jedinstva u društvu obzirom da predsjednikom postaje osoba koja dobije apsolutnu većinu glasova građana koji su izašli na izbore. Jedna od ovlasti predsjednika je da predstavlja Hrvatsku u zemlji i inozemstvu (NN

94/2000), a već spomenutom osjećaju kohezije u društvu pridonosi i činjenica da to čini dužnosnik kojeg građani sami biraju. Također, izravan izbor predsjednika ograničava potencijalnu premoć premijera i mogućnost da svu izvršnu vlast koncentrira u svojim rukama. To je izrazito bitno jer, kako ističe Josipović, imajući na umu događaje iz prošlosti, u Hrvatskoj postoji tendencija da u slučaju nepostojanja institucionalne i ustavom definirane kontrole i podjele vlasti dolazi do zlouporabe političkog sustava i koncentracije moći u rukama jedne osobe (Josipović, 2017: 39-40).

Prema svemu sudeći, evidentno je kako se uloga predsjednika Hrvatske transformirala od jedne od najsnažnijih u Europi u 20.stoljeću k jednoj od najslabijih u 21.stoljeću, od predsjednika sa stvarnom moći prema onome sa simboličnom. Stav novoizabranog predsjednika Mesića po pitanju novih institucionalnih ovlasti najtočnije će ilustrirati dio intervjua s njim gdje on ističe sljedeće: *„Ja sam zagovarao izlazak iz predsjedničkog sustava i ulazak u parlamentarni i demokratski sustav, iako razumijem da je za vrijeme rata bilo potrebno više koncentracije vlasti. Problem je bio taj što se jako ekstenzivno tumačilo ovlasti, tako da je šef države bio zadužen i za sastavljanje nogometne reprezentacije. Zalagao sam se da se u ovom povijesnom trenutku zadrže određene ovlasti Predsjednika Republike, jer je on korektivni faktor. On pomaže provođenju ustavnih normi i zakona, ukazuje na anomalije, a smatram da je to sada dobro usklađeno te da nisu potrebne promjene u tom smislu“* (Rotter i Kobsa, 2008: 13).

11. PARLAMENTARNI IZBORI 2000. GODINE – „PRAVI“ POČETAK HRVATSKE DEMOKRACIJE?

Zanimljiv element parlamentarnih izbora 2000. godine činio je zajednički ulazak u utrku na parlamentarnim izborima „šestorke“ koju su činili HSS, IDS, LS, HNS, HSLs i SDP. Prethodno spomenute stranke su u rujnu 1999. godine potpisale sporazum kojim su se obvezale na odbacivanje mogućnosti koaliranja s HDZ-om nakon završetka izbora, zatim su posebno istaknuli mirnu i koordiniranu predizbornu kampanju i na koncu, pod pretpostavkom pobjede na izborima, pravednu zastupljenost svake stranke koalicije u vlasti sukladno izbornim rezultatima (Kasapović, 2003: 57). Kao što je prethodno spomenuto, nakon Tuđmanove smrti, politička situacija u zemlji u mnogočemu je ukazivala da je došlo vrijeme za promjene. Upravo se na tom elementu temeljila predizborna kampanja „šestorke“, dakle uz naglasak na socijalne i ekonomske poteškoće, oporba je naglašavala i obećavala promjene, a

naročito po pitanju slobode tiska, jednakosti pred zakonom, većeg utjecaja civilnog društva te rješavaju specifičnih potreba manjinskog stanovništva. S druge strane, HDZ je u predizbornoj kampanji navodio birače da se prisjete svega dobrog što se zbilo pod njihovom vlašću stavljajući na taj način naglasak na emocionalnu dimenziju (Fisher, 2006: 156-157).

Oporbena koalicija bila je u stvarnosti podijeljena u dva izborna tabora, SDP i HSLŠ činili su jedan, a HSS, HNS, LS i IDS drugi prema formuli „dva plus četiri“ (Zakošek, 2002: 57). Na izborima održanima u siječnju 2000. godine uz prisutnost međunarodnih promatrača i civilnih udruga poput primjerice GONG-a, HDZ je porazila koalicija socijaldemokrata i socijalnih liberala. Osvojivši 95 od ukupno 151 mandata (izborna koalicija HSS, HNS, LS i IDS osvojila je 24, a SDP i HSLŠ 71 mandat) stekli su većinu u Saboru (Fisher, 2006: 166-167). Biračka volja jasno je ukazala da je vrijeme za promjene, a najviše nade se polagalo u koaliciju SDP-HSLŠ kao ključnog katalizatora promjena. Rezultati izbora potvrdili su ono što je bilo evidentno nakon Tuđmanove smrti, činjenicu da je HDZ znatno oslabio, a unutarstranačke nesuglasice i podijeljenost na koncu su se odrazili na rezultatima izbora (Zakošek, 2002: 57). Ukidanjem polupredsjedničkog sustava, namjerom da se suzbije korupcija i nepotizam, poticanjem civilne kontrole nad djelovanjem tijela vlasti, smatralo se kako je novoizabrana vlast na čije je čelo došao Ilica Račan stvorila plodno tlo za, prije svega, uspješno provođenje demokratske transformacije (Dolenec, 2013: 147-148).

„U veljači se novi hrvatski parlament složio podržati četverogodišnji program reformi usmjeren na izgradnju tržišnog gospodarstva, poštovanje građanskih sloboda i manjinskih prava, borbu protiv korupcije i vraćanje međunarodne vjerodostojnosti zemlje. Program je 2000. odredio godinu ekonomske štednje, a sindikati su pristali na ograničeno primirje. Vlada je također predviđala privatizaciju jedanaest najvećih tvrtki u zemlji i najavila glavni porezni poticaj za strane ulagače“ (Freedom House, 2001: 161). Važno je naglasiti kako su formiranje koalicije, evidentno poboljšani odnosi s medijima i civilnim društvom i brojni drugi prethodno spomenuti elementi u velikoj mjeri pozitivno utjecali na demokratsku klimu i unatoč tome što je Vlada ponekad pokazivala određene slabosti i nesigurnosti zbog unutarnjih nesuglasica između šest stranaka, svi ti učinci bili su plod rada i zasluga siječanjske vlade (Dolenec, 2013: 149). Na koncu, to je rezultiralo time da je od 2000. Hrvatska u godišnjem izvješću *Freedom House*², *Freedom in the World*, prema njihovim kriterijima po prvi puta

² *Freedom House* je američka organizacija koja prati napredak političkih prava i građanskih sloboda u svijetu

ocjenjena kao slobodna zemlja što je označavalo ključan trenutak za proces demokratizacije Hrvatske.

Ovisno o prosjeku političkih prava i građanskih sloboda koje građani neke zemlje uživaju, zemlje se prema ocjenama *Freedom Housea* svrstavaju u tri kategorije: status slobodne zemlje imaju one s ocjenom od 1,0 do 2,5, djelomično slobodne od 3,0 do 5,0 ili neslobodne od 5,5 do 7,0. Prema tablici niže (Tablica 1.) vidljivo je kako je Hrvatska sve do 2000. prema kriterijima *Freedom House* bila ocjenjena kao djelomično slobodna, a od 2000. kao slobodna zemlja (Freedomhouse.org, 2021). Kritizirajući Tuđmanovu vlast kao autoritarnu, naglašavajući ograničenu slobodu medija, parlamentarne izbore 1995. i 1997. koji su bili slobodni, ali ne i poštenu, *Freedom House* je tek nakon Tuđmanove smrti i s uspostavom parlamentarne demokracije Hrvatsku ocijenio kao slobodnu zemlju.

Tablica 1.: Podaci *Freedom Housea* za Hrvatsku od 1992. do 2020. godine („*Freedom Rating*“)

GODINA	BODOVI
1992.	3,4
1993.	4,4
1994.	4
1995.	4
1996.	4
1997.	4
1998.	4
1999.	4
2000.	2
2001.	2
2002.	2
2003.	2
2004.	2
2005.	2
2006.	2
2007.	2
2008.	2
2009.	2
2010.	1,5
2011.	1,5
2012.	1,5
2013.	1,5
2014.	1,5
2015.	1,5

2016.	1,5
2017.	1,5
2018.	1,5
2019.	1,5
2020.	1,5

Izvor: Freedomhouse.org, 2021.

12. ULOGA PREDsjedNIKA U PROCESU DEMOKRATIZACIJE OD 2000. GODINE

Nakon ustavnih promjena 2000. godine, predsjednici su se počeli prilagođavati novim institucionalnim okolnostima s obzirom da su ovlasti predsjednika države svedene na ceremonijalne. Unatoč tome što zajedno s Vladom sudjeluje u kreiranju vanjske politike i može određeni zakon uputiti Ustavnom sudu na ocjenu ustavnosti, uloga predsjednika države od 2000. godine minorna je u odnosu na ovlasti koje je Tuđman uživao. Dakle, 18. veljače 2000. Stjepan Mesić službeno preuzima funkciju predsjednika države nakon što je 7. veljače u drugom krugu s osvojenih 56,9 posto glasova pobijedio Dražena Budišu, predsjednika HSLS-a (Zakošek, 2002: 61). U Mesićevu slučaju zanimljiv je fenomen „političke prevrtljivosti“ (Kasapović, 2010: 16). Naime, svoj politički put započeo je kao član HDZ-a i bio je premijer prve HDZ-ove vlade 1990-ih godina, zatim je 1994. napustio HDZ, osnovao stranku Hrvatski nezavisni demokrati (HND), a zatim postao članom Hrvatske narodne stranke (HNS) (Fisher, 2006: 63).

Odraž velikog Mesićevog uspjeha bio je trenutak kada mu je nakon samo dvije godine mandata, 2002. u Washingtonu uručena nagrada Američke odvjetničke komore (ABA) za doprinos demokratskim i ekonomskim promjenama što je bio znak njegove težnje za uspostavom demokracije kao „jedine igre u gradu“, ali i vladavine prava kao ključnog preduvjeta. Tada je izjavio da je cilj njegova političkog djelovanja „da Hrvatska bude demokratska država, zemlja ravnopravnih ljudi u kojoj svi imaju iste šanse. Zemlja u kojoj će se dobro živjeti od rada i rezultata rada, u kojoj će se vrednovati znanje i kvalificiranost“ (Rotter i Kobsa, 2008: 13). Dolazak Mesića na vlast označio je početak nove ere za Hrvatsku, a tijekom njegova prvog mandata, zajedno s Račanovom vladom, suočio se s izazovom čiji je ishod na koncu obilježio njegova oba mandata i zapamćen je kao „korak kojim je ušao u povijest“ (Kasapović, 2010: 15).

Naime, nekolicina hrvatskih generala je kroz otvoreno pismo, poznatije kao *Pismo dvanaestorice generala* onovremenoj vlasti sugerirala osobe koje bi trebale biti na vodećim mjestima u vojsci. Mnogi su tada interpretirali taj potez kao indirektan način da ponovno ključne osobe HDZ-a dođu na vlast, a Mesić je poručujući kako je takav potez politiziranja politike nedopustiv, istaknuo kako „puška i politika ne idu zajedno“ (Kasapović, 2010: 15), a šestoricu generala koji su javno iznesli zahtjev, unatoč tome što su još uvijek bili aktivno u službi, Mesić je umirovio. Mesić je svoj potez interpretirao kao primjer zaustavljanja vojnog udara i u skladu s demokratskih vrijednostima: „Oni mogu raspravljati o vojnim doktrinama svoje i tuđih država ili mogu raspravljati o svojim statusima kao umirovljenicima. O tome mogu raspravljati, ali ovo što se dogodilo graniči s dobrim običajima demokratskih zemalja, rekao je Mesić“ (Index, 2013).

Mesić je uživao doista visoku razinu popularnosti i mnogi su interpretirali njegove poteze kao demokratske jer unatoč tome što nije imao znatne ovlasti, svaki prigodan trenutak obraćanju javnosti iskoristio je da Vladi ukaže na postojanje problema i predloži njihovo rješenje. Mesićeva politička praksa bila je pozitivno vrednovana, a on percipiran kao Predsjednik svih građana (Zakošek, 2002: 116). U odnosu na Tuđmana za vrijeme čijeg su mandata savjetnici Predsjednika Republike uživale visoke ovlasti i bili ključan aspekt odlučivanja, zbog čega su nerijetko bili predmetom kritika zbog netransparentnosti, Mesić je odustao od angažiranja koordinativnih tijela iako je prema Ustavu na njih imao pravo (Zakošek, 2002: 114-116).

13. USPOREDBA ULOGE PREDSEDNIKA HRVATSKE U POLUPREDSEDNIČKOM I PARLAMENTARNOM SUSTAVU

„Od uvođenja višestranačja i početka oblikovanja novoga političkog sustava 1990, preko tipološke promjene sustava vlasti 2000., predsjednik Republike imao je prvo veliku stvarnu, a potom i znatnu simboličku ulogu u hrvatskoj politici“ (Boban, 2017: 47). Dakle, politički sustav Hrvatske od 1990. do danas karakterizira različita uloga predsjednika države. U prvom razdoblju Tuđman je imao ključnu ulogu u oblikovanju političkog sustava, a ishodište je bila uspostava semiprezidencijalizma koji je najbolje odgovarao Tuđmanovim preferencijama (Boban, 2016: 168). S druge strane, Mesić je prihvatio promjenu vlasti i smanjenje ovlasti predsjednika države što je bio doista neočekivan potez uzevši u obzir da „kad se izabere kandidat koji ima određene ovlasti, obično ih nastoji zadržati i povećati. Stipe Mesić održao je

svoja predizborna obećanja i prihvatio smanjenje svojih ovlasti. S moralnog i ustavnog gledišta, ovo je jedno od najosnovnijih obilježja njegova prvog mandata“ (Hedl, 2010).

Tuđman je dominirao i strankom i izvršnom vlašću (Boban, 2016: 163) dok Mesićeva dominacija, postupajući u skladu s ustavnim ovlastima, ni na koji način nije dolazila do izražaja iako je njegova politička karijera bila doista dinamičnog karaktera. Mesić je obnašao tri najviše političke funkcije u Hrvatskoj, bio je hrvatski premijer, predsjednik Sabora i predsjednik Republike u dva mandata. Tuđman je zapamćen kao ličnost koja je poduzimala inicijative i donosila odluke, ali pritom treba imati na umu da je Ustav bio uređen na takav način da je to bilo moguće, a i kada nije bilo u skladu s Ustavom, Tuđman je našao načina da ostvari svoj naum (primjer „zagrebačka kriza“). S druge strane, Mesićeva dva mandata je obilježio jedan događaj kao primjer najznačajnijeg poteza koji je predsjednik poduzeo u okvirima ograničenih ovlasti, a to je već spomenuto umirovljenju skupine generala (Boban, 2016: 165).

Mesić je ostavljao dojam potpune suprotnosti Tuđmana: „tolerantan i koncilijantan demokrat, duhovit i nasmiješen eurofil, koji će relaksirati ratom i lošom tranzicijom osiromašenu i deprimiranu Hrvatsku“ (Kasapović, 2010:15). Međutim, u trenutku dolaska Mesića na vlast javnost nije osvijestila da predsjednik uživa znatno manje ovlasti te su očekivanja od novoizabranog predsjednika bila velika, a ovlasti koje je uživao ograničene. Takvo stanje stvari nije neočekivano s obzirom da je cijelo desetljeće upravo predsjednik države bio ključna figura unutar političkog sustava. Tuđmanovu vlast obilježio je njegov autoritarni karakter i karizmatičke osobine ličnosti, jer kako ističe Boban, uzevši u obzir karakternu dimenziju opravdano se može pretpostaviti da bi uloga premijera bila značajnija da je primjerice Tuđman obnašao tu funkciju (Boban, 2016: 168). S druge strane, Mesićeva oba mandata je obilježio populizam jer kako ističe Kasapović, Mesića se opravdano može svrstati u najboljeg populista moderne hrvatske povijesti (Kasapović, 2010: 17).

Međutim, uvijek postoji i druga strana medalje. Mesićev imidž predsjednika svih građana i „jednog od nas“ (Kasapović, 2010: 17) i tvrdnja da predstavlja sve ono što Tuđman nije, znalo je biti dovedeno u pitanje. Naime, prisutna su i mišljenja kako razlika između Tuđmana i Mesića nije bila tih razmjera kako su mediji prenosili. Naime, „Mesić i Tuđman i nisu se razlikovali onoliko koliko su medijski propagandisti to godinama tvrdili, gradeći mit o građaninu predsjedniku Mesiću, prizemnim pričama i propagandom o predsjedniku koji, eto s građanima pije kavu. Prizemni malograđanski populizam Stjepana Mesića, baš kao i

nacionalistički populizam Franje Tuđmana, na kraju ipak nisu bili dovoljni da prikriju pravi karakter dvojice šefova države“ (Margetić, 2012).

U inauguracijskim govorima i Tuđman i Mesić dotakli su se teme demokracije. Tuđman je isticao potrebu za slijeđenjem Ustava, naglašavao važnost demokracije kao ključnog faktora u ekonomskom, društvenom, kulturnom i znanstvenom razvoju te demokratsku stabilnost za sve građane (Bebić i Volarević, 2016: 33). Međutim, tomu nije ostao dosljedan što dokazuje činjenica da su brojni politički znanstvenici krajem 1999-ih režim u Hrvatskoj okarakterizirali kao autoritaran ili autoritaran s pojedinim naznakama demokracije (Dolenec, 2013: 146). (Ne)uspjeh uspostave demokracije devedesetih se vezivao za figuru predsjednika što je logičan slijed obzirom da je Tuđman bio prva i posljednja instanca donošenja odluka i prema tome je imao utjecaja na proces demokratizacije, ali vrlo malo činio po tom pitanju. S druge strane Mesićev utjecaj je zbog institucionalnih ograničenja bio neznatan iako je on u svom inauguracijom govoru kao cilj naveo potrebu za razvojem pravne institucije, važnost poštivanja ljudskih i manjinskih prava, slobodu medija, imidž Hrvatske kao demokratske i napredne nacije, važnost vladavine prava i tolerancije (Bebić i Volarević, 2016: 33),

U odnosu na Tuđmana, Mesić zbog ograničenih ovlasti nije mogao u tolikoj mjeri utjecati na proces demokratizacije, ali obzirom na već spomenutu slabo razvijenu svijest javnosti o znatno manjim ovlastima predsjednika i ponekad pretjeranu medijsku eksponiranost Mesića, pojedini pozitivni aspekti razvoja demokracije u samim počecima promjene sustava vlasti i Mesićeva prvog mandata, vezali su se za njega. Međutim, stvarnu zaslugu za poboljšanje demokratske klime u Hrvatskoj išla je „siječanjskoj vladi“ obzirom da u parlamentarnim sustavima predsjednik države nema ovlasti koje bi mu omogućavale poduzimanje značajnih koraka po pitanju utjecaja na proces demokratizacije.

14. UTJEČU LI POSTUPCI PREDJEDNIKA MILANOVIĆA NA (NE)KVALITETU DEMOKRACIJE?

Zoran Milanović nakon pobjede na predsjedničkim izborima 2020. postaje peti hrvatski predsjednik. U Milanovićevu slučaju zanimljiva je činjenica da je od 2011. do 2015. godine obnašao dužnost predsjednika Vlade i već tada se javnost upoznala s njegovim specifičnim i osebnim jezičnim izričajem. Kao predsjednik SDP-a dominirao je strankom i nerijetko davao do znanja kako je sva moć koncentrirana u njegovim rukama (Nikić Čakar, 2013: 15). Međutim, unatoč tome što u obnašanju funkcije predsjednika države nema ustavnih ovlasti

koje bi mu omogućile dominaciju, Milanović rijetko koga ostavlja ravnodušnim. Od dosad neviđene „skromne“ inauguracije, specifične izvedbe himne, nedolaska na konstituirajuću sjednicu Sabora, verbalnih sukoba s premijerom Plenkovićevem, neuobičajenim „facebook post-ovima“, Milanović se znatno razlikuje od svojih prethodnika što izaziva i pozitivne, ali i negativne reakcije javnosti.

Od preuzimanja dužnosti predsjednika države, Milanović nije pokazivao tendenciju djelovanja izvan svojih ovlasti pa je tako odbio priliku sudjelovati na *summitu* Europske unije koja mu je bila pružena zbog nemogućnosti dolaska premijera Plenkovića, pozivajući se na ograničene predsjedničke ovlasti i „opravdavajući svoju neobičnu odluku svojim predsjedničkim ovlastima i činjenicom da predsjednik zastupa Hrvatsku u Bruxellesu samo iznimno, kada se radi o pitanjima obrane i nacionalne sigurnosti“ (Romic, 2021). Međutim, recentnim slučajem izbora predsjednika Vrhovnog suda Milanović je doveo u pitanje i pokušao djelovati izvan okvira ustavom definiranih ovlasti predsjednika države kada je za kandidatkinju za predsjednicu Vrhovnog suda Milanović mimo zakonske procedure predložio profesoricu kazneno-procesnog prava Zlatu Đurđević.

Prema Zakonu o sudovima, članku 44.a, definirano je kako postupak izbora predsjednika Vrhovnog suda pokreće Državno sudbeno vijeće objavom javnog poziva, a potom zaprimljene prijave dostavlja Uredu predsjednika (NN 44.a/2018). „Ako predsjednik Republike predloži, a to ima po Ustavu pravo i to je njegova izvorna ustavna ovlast, nekoga od kandidata koji se nisu javili na javni poziv DSV-a, on takvim postupanjem krši Zakon o sudovima i postupa protupravno. Nadam se da zastupnici u Hrvatskom saboru neće donijeti odluku o izboru tog kandidata za predsjednika Vrhovnog suda, rekao je ustavni stručnjak Mato Palić“ (Husak, 2021). Milanović je, smatrajući kako mu prema Ustavu pripadaju ovlasti da predloži koga želi neovisno o tome je li se ta osoba javila na javni poziv ili ne, to učinio i predložio profesoricu Đurđević za predsjednicu Vrhovnog suda. Time je doveo u pitanje ovlasti koje mu kao predsjedniku pripadaju što je prvi slučaju od uspostave parlamentarne demokracije 2000. do danas da predsjednik postupa na takav način, dovodi u pitanje ovlasti predsjednika države i djeluje mimo zakonski propisane procedure.

Dosadašnji Milanovićeви postupci nisu bili pozitivno vrednovani od strane *Freedom Housea*. U izvješću „*Nation in Transit*“³ stoji kako Milanović svojim defenzivnim stavom ne utječe

³ „*Nation in Transit*“ je izvješće u kojem se procjenjuje stanje demokracije u regijama koje se protežu od Srednje Europe do Srednje Azije

pozitivno na demokraciju u zemlji te kako se „ne zna točno za što se Milanović zalaže kao predsjednik, jer je u 2020. većinu svog vremena proveo u uredu napadajući svakoga tko se usudio kritizirati ga, a posebno premijera“ (Freedom House, 2021: 3), a prethodno spomenuti slučaj izbora predsjednika Vrhovnog suda potvrdio je tu tvrdnju. Odnos predsjednika i premijera Hrvatske, preciznije rečeno ciklus napada i protunapada između dva najmoćnija političara u Hrvatskoj stvorio je prepreke za napredak i izaziva brojne kritike kolokvijalno karakterizirajući njihov odnos kao kakvu „sapunicu“. Demokratske vrijednosti je doveo u pitanje kada je na pitanje medija u vezi sa skandalom s JANAF-om pokrenuo verbalne napade na novinare, političke protivnike, stručnjake i skupine civilnog društva (Freedom House, 2021: 7). Unatoč tome, Milanović je prema ocjeni *Freedom Housea* najpopularniji političar u zemlji, a uz to što je učvrstio svoju podršku među glasačima lijevog centra, sve veća simpatije izaziva i kod političke desnice (Freedom House, 2021: 7).

15. ZAKLJUČAK

Dolaskom Tuđmana na vlast i uspostavom polupredsjedničkog sustava koji je svojevremeno političkoj eliti djelovao kao najbolje rješenje, sva moć bila je koncentrirana u rukama predsjednika države. Tuđman je, koristeći nacionalizam kao strategiju, uspio uspostaviti značajnu razinu potpore koja je, može se istaknuti, i danas postojeća među djelom stanovništva. Iako je u svojim govorima nebrojeno puta spomenuo demokraciju i poštivanje demokratskih vrijednosti, svojim postupcima potvrdio je kako se riječi značajno razlikuju od djela. Postavljanjem bliskih suradnika na vodeće položaje u državnim tijelima, od vrlo važnih ministarstva pa sve do sudstva, jasno je dao do znanja kako prostora za donošenje odluka bez njegova nadzora gotovo pa nema. Podređujući sve svojim osobnim i političkim hirovima, cijela državna, ali i medijska mašinerija bila je pod Tuđmanovom kontrolom što je posljedično dovelo do toga je i razina medijske kontrole devedesetih bila izrazito niska. Međutim, najdramatičniji primjer narušavanja demokratskih vrijednosti bila je „zagrebačka kriza“ koja je trajala dvije godine, od 1995. do 1997. i završila očekivanim ishodom – onako kako je Tuđman želio.

Međutim, onovremeno Tuđman ni na koji način nije mogao biti sankcioniran jer su mu ustavne ovlasti to omogućavale, a i onda kada nisu, Tuđman je inicirao promjene koje bi na koncu rezultirale ostvarenjem njegove volje. Na temelju svega dosad navedenoga može se zaključiti kako je pretpostavka iznesena na samom početku potvrđena. Tuđman doista nije

pokazivao tendenciju uspješnog provođenja procesa demokratizacije već upravo suprotno, svojim je postupcima više naginjao autoritarnoj vlasti i time stao na put uspješnoj uspostavi demokracije. Stoga je, prema ocjeni *Freedom Housea*, tek nakon provedenih ustavnih promjena i uspostave parlamentarne demokracije 2000. godine Hrvatska ocjenjena kao slobodna zemlja.

Dolaskom Mesića na vlast ovlasti predsjednika značajno su reducirane i njegova uloga u političkom sustavu Hrvatske smanjena je u odnosu na onu koju je imao Tuđman. Institucija predsjednika države doživjela je transformaciju, od stvarne moći koju je Tuđman uživao, do ceremonijalnih ovlasti koje je imao Mesić i svi predsjednici nakon njega. Obzirom da su uspostavom parlamentarne demokracije i ustavnim promjenama ovlasti predsjednika države značajno smanjene, samim time je i njegov utjecaj na proces demokratizacije bio neznatan. Unatoč tome što je Mesić nastojao pozitivno utjecati na demokraciju u zemlji, ključnu ulogu u poboljšanju demokratske klime imala je „siječanjska vlada“. Obzirom da je naglasak bio stavljen na poštivanje građanskih i političkih sloboda, većeg angažmana civilnog društva, poštivanje manjinskih prava, borbu protiv korupcije i poboljšanje odnosa s medijima po pitanju slobode medija, demokracija u Hrvatskoj konačno je napravila iskorak pa je i Merkel zaključio kako je Hrvatska, koja je devedesetih godina bila primjer „defektne demokracije“, nakon Tuđmanove smrti ostvarila brz napredak u konsolidaciji demokracije (Merkel, 2009: 344).

16. POPIS LITERATURE

Bartlett, David L. (1997) *The Political Economy of Dual Transformations. Market Reform and Democratization in Hungary*. Michigan: University of Michigan Press.

Bartlett, William (2003) *Croatia. Between Europe and the Balkans*. London: Routledge.

Blažević, Robert (1998) Demokracija i karizma. *Politička misao* 35(4): 132-144.

Bebić, Domagoj, Volarević, Marija (2016) Analysis of Inaugural Presidential Addresses in Croatia and Slovenia from 1997 to 2014. *Suvremene teme* 8(1): 24-43.

Boban, Davor, (2006) Ustavni modeli polupredsjedničkih sustava vlasti u Rusiji i Poljskoj. *Anali Hrvatskog politološkog društva* 3(1): 55-82.

Boban, Davor (2016) Promjene u sustavu vlasti i konsolidacija demokracije: usporedba uloge predsjednika države u Hrvatskoj i Slovačkoj. *Studia lexicographica* 10(1): 151-172.

Boban, Davor (2017) Dispozicijska i relacijska obilježja hrvatskog sustava vlasti: političke posljedice mogućeg povećanja ustavnih ovlasti predsjednika Republike. U: Tvrtko Jakovina (ur) *Dvadeset godina hrvatske neovisnosti – kako dalje?* (str. 47-66). Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.

Bonić, Tomislav (2006) Polupredjednički sustav i racionalizirani parlamentarizam: primjeri Francuske i Njemačke. *Anali Hrvatskog politološkog društva* 3(1): 83-102.

Bonić, Tomislav (2011) Posttranzicijsko ustavotvorstvo u Mađarskoj. *Političke analize* 2(7): 54-60.

Brunclik, Miloš, Kubát, Michal (2019) *Semi-presidentialism, Parliamentarism and Presidents. Presidential Politics in Central Europe*. New York: Routledge.

Čular, Goran (2000) Political Development in Croatia 1990-2000: Fast Transition – Postponed Consolidation. *Politička misao* 37(5): 30-46.

Čular, Goran i Nikić Čakar, Dario (2019) Institutionalization of a Charismatic Movement Party: The Case of Croatian Democratic Union. U: Robert Harmel, Lars Svåsand (ur) *Institutionalization of Political Parties: comparative cases*. (str. 171-191). London: Rowman & Littlefield International Ltd.

Duverger, Maurice (1980) A new political system model: semi-presidential government. *European Journal of Political Research* vol. 8, 165-187.

Dolenec, Danijela (2013) *Democratic institutions and authoritarian rule in Southeast Europe*. Colchester: ECPR Press.

Elgie, Robert (2004) Semi-Presidentialism: Concepts, Consequences and Contesting Explanations. *Political Studies Review* 2(3): 1-25.

Elgie, Robert, Moestrup, Sophia i Wu, Yu-Shan (2011) *Semi-Presidentialism and Democracy*. New York: Palgrave Macmillan.

Erdogen, Ayfer (2013) From the Collapse of Communism in Eastern Europe to the Arab Spring: Lessons for Democratic Transition. *Turkish Journal of International Relations* 12 (3): 17-31.

Fresl, Tomislav (2011) Politički uspon i pad Vladimira Mečičara. *Anali Hrvatskog politološkog društva* 8(1): 249-259.

Freedom House (2001) *Freedom in the World The Annual Survey of Political Rights & Civil Liberties 2000-2001*. New York: Freedom House.

Freedom House (2001) *Croatia: Nations in transit 2021 Country Report*. New York: Freedom House.

Fisher, Sharon (2006) *Political Change in Post-Communist Slovakia and Croatia: From Nationalist to Europeanist*. New York: Palgrave Macmillan.

Harris, Erika (2010) „Slovakia since 1989“ U: Ramet, Sabrina (ur.), *Central and South-East European Politics since 1989*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 182–203.

Huntington, Samuel P., (1984.) Will More Countries Become Democratic? *Political Science Quarterly* 99(2): 193-2018.

Huntington, Samuel P. (1991) *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*. Oklahoma: University of Oklahoma Press.

Jackiewicz, Irena, Jackiewicz, Zbigniew (1996) Poljski parlament u prijelaznom razdoblju: Potraga za modelom. *Politička misao* 33(2-3): 100-120.

Jakopović, Davor (2002) Demokratizacija u Hrvatskoj - pogled izvana. *Diskrepancija* 3(5/6): 51-60.

Josipović, Ivo (2017) Predsjednik vs. kriptopredsjednik (Esej o ustavnom položaju predsjednika/predsjednice Republike). U: Tvrtko Jakovina (ur) *Dvadeset godina hrvatske neovisnosti – kako dalje?* (str. 25-46). Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.

Kasapović, Mirjana (1996) Demokratska tranzicija i političke institucije u Hrvatskoj. *Politička misao* 33(2-3): 84-99.

Kasapović, Mirjana (2003) Coalition Governments in Croatia: First Experience 2000-2003. *Politička misao* 40(5): 52-67.

Kasapović, Mirjana (2007) Komparativna istraživanja polupredsjedničkih sustava u Srednjoj i Istočnoj Europi: problemi koncepcijske rastezljivosti, selekcijske pristranosti, tipologiziranja i denominiranja. *Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju* 3(1): 27-57.

Kasapović, Mirjana (2010) Odlazak velikog populista i reforma Ustava. *Politička misao* 1(1): 15-17.

Lalović, Dragutin (2001) Hrvatska Druga republika i njezine državotvorne kušnje. *Politička misao* 38(1):12-25.

Lamza Posavec, Vesna (2000) Što je prethodilo neuspjehu HDZ-a na izborima 2000.: rezultati istraživanja javnog mnijenja u razdoblju od 1991. do 1999. *Društvena istraživanja* 9(4-5): 433-471.

Linz, Juan J., Stepan, Alfred (1992) Political Identities and Electoral Sequences: Spain, the Soviet Union and Yugoslavia. *Daedalus* 121 (2): 123-139.

Maldini, Pero (2008) *Demokracija i demokratizacija*. Dubrovnik: Sveučilište u Dubrovniku.

Mason, David, and James Kluegel (1995) Introduction: Public Opinion and Political Change in the Postcommunist States. U: Mason, David, Kluegel, James i Wegener, Bernd (ur) (1995) *Social Justice and Political Change: Public Opinion in Capitalist and Post-Communist States* (str. 1-25). New York: Aldine de Gruyter.

Merkel, Wolfgang (1999) Teorije transformacije: demokratska konsolidacija postautoritarnih društava. *Politička misao* 36(3): 121-150.

Merkel, Wolfgang (2009) *Transformacija političkih sustava: Uvod u teoriju i empirijsko istraživanje transformacije*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Nikić Čakar, Dario (2013) Moć običnim članovima? Neposredni izbori vođa SDP-a i HDZ-a. *Političke analize* 4(13):12-16.

Petrovic, Milenko (2013) *The Democratic Transition of Post-Communist Europe In the Shadow of Communist Differences and Uneven Europeanisation*. New York: Palgrave Macmillan.

Radoš, Ivica (2005) *Tuđman izbliza*. Zagreb: Profil International.

Rotter, Katarina, Kobsa Ozren (2008) Intervju: Stjepan Mesić, Predsjednik Republike Hrvatske. *Pravnik* 42(86): 11-15

Sartori, Giovanni (1994) *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*. New York: New York University Press, Washington Squa.

Shugart, Matthew S., Carey, John M. (1992), *Presidents and Assemblies: constitutional design and electoral dynamics*, New York: Cambridge University Press.

Sokol, Smiljko (1993) Prijepori oko hrvatskog parlamentarizma. *Politička misao* 30(4):24-39.

Stein, Jonathan, Orenstein, Mitchell (1996) Dileme izgradnje demokratske države u Slovačkoj. *Politička misao* 33(2-3): 121-151.

Uzelac, Alen (2001) Hrvatsko pravosuđe u devedesetima: od državne nezavisnosti do institucionalne krize. *Politička misao* 38(2): 3-41.

Tomac, Zdravko (1997) *Zagrebačka kriza: politologijska analiza i dokumenti*. Zagreb: Promocija.

Tomac, Zdravko (2002) Moji pogledi na sudbinske odluke koje je donosio dr. Franjo Tuđmanu u razdoblju od 1989. do 1992. godine. *Časopis za suvremenu povijest* 34(3): 873-898.

Zakošek, Nenad (2002) *Politički sustav Hrvatske*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Zakošek, Nenad (2008) Democratization, State-building and War: The Cases of Serbia and Croatia. *Democratization* 15(3): 588-610

Žižić, Jakov (2019) Karizmatička obilježja Franje Tuđmana – analiza dnevnika (1982.-1984.). *Nova prisutnost* 17(1): 47-58

17. POPIS IZVORA PODATAKA

Assembly.coe.int (1990) Jozef Antall, prime minister of Hungary speech made to the Assembly, Tuesday, 2 October 1990. <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/Speeches/Speech-XML2HTML-EN.asp?SpeechID=9> Pristupljeno 2. kolovoza 2021.

Freedomhouse.org (2021) Croatia. Freedom in the World <https://freedomhouse.org/country/croatia/freedom-world/2020> Pristupljeno 20. kolovoza 2021.

Goldstein, Ivo (2018) Zvuči grubo, ali je istina: Tuđman je zaslužan za sve ovo što danas. *Jutarnji.hr* 9. prosinca imamo <https://www.jutarnji.hr/globus/zvuci-grubo-ali-je-istina-tudman-je-zasluzan-za-sve-ovo-sto-danas-imamo-8153141> Pristupljeno 7.kolovoza 2021.

Hedl, Drago (2010) The Decade of Mesić *Balcanicaucaso.org* 4. ožujka <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Croatia/The-Decade-of-Mesic-75217> Pristupljeno 12. kolovoza 2021.

Husak, Eugen (2021) Ustavni stručnjak o Milanovićevoj namjeri da predloži kandidata za Vrhovni sud *Vijesti.hrt.hr* 24. veljače <https://vijesti.hrt.hr/hrvatska/milanovic-nece-odustati-od-predlaganja-kandidata-za-predsjednika-vrhovnog-suda-849928> Pristupljeno 23.kolovoza 2021.

Indeks.hr (2013) Mesić: Pa generali najbolje znaju da nismo ratovali protiv ćirilice, u JNA je službeno pismo bilo latinica! <https://www.index.hr/vijesti/clanak/Mesic-Pa-general-najbolje-znaju-da-nismo-ratovali-protiv-cirilice-u-JNA-je-sluzbeno-pismo-bilo-latinica!/665692.aspx> Pristupljeno 10. kolovoza 2021.

Margetić, Domagoj (2012) Sve Mesićeve afere: Hoće li bivši predsjednik doživjeti Sanaderovu sudbinu? *Seebiz.eu* 7. travnja <https://www.seebiz.eu/trzista/sve-mesiceve-afere-hoce-li-bivsi-predsjednik-dozivjeti-sanaderovu-sudbinu/30483/> Pristupljeno 14. kolovoza 2021.

Narodne-novine.nn (1990) Ustav Republike Hrvatske. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_12_56_1092.html Pristupljeno 8. srpnja 2021.

Narodne-novine.nn.hr (2000) Ustav Republike Hrvatske (pročišćeni tekst) https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_12_124_2332.html Pristupljeno 8.kolovoza 2021.

Romac, Denis (2021) Zoran Milanović - predsjednik koji je dosad jedini ozbiljan interes pokazao za svađu s Plenkovićem *Večernji.hr* 8. siječnja <https://www.vecernji.hr/vijesti/zoran-milanovic-predsjednik-koji-je-dosad-jedini-ozbiljan-interes-pokazao-za-svadu-s-plenkovicem-1458876> Pristupljeno 17. kolovoza 2021.

Sabor.hr (1990) Govor Franje Tuđmana u Saboru 30. svibnja 1990. <https://www.sabor.hr/hr/o-saboru/povijest-saborovanja/znameniti-govori/govor-franje-tudmana-u-saboru-30-svibnja-1990> Pristupljeno 4. kolovoza 2021.

Večernji.hr (2019) „Kako vrijeme odmiče, veličina Tuđmanova državničkog djela čini se sve veća“ <https://www.vecernji.hr/vijesti/kako-vrijeme-odmice-velicina-tu-manovog-drzavnickog-djela-cini-se-sve-vecom-1319191> Pristupljeno 1. kolovoza 2021.

Zakon. hr (2018) Zakon o sudovima. <https://www.zakon.hr/z/122/Zakon-o-sudovima> Pristupljeno 23.kolovoza 2021.

Sažetak

Polupredsjednički sustav uspostavljen je u Hrvatskoj 1990. godine jednostranom odlukom političke elite HDZ-a i Franje Tuđmana. Nakon pada komunizma, u Hrvatskoj je, kao i u svim nekadašnjim komunističkim zemljama nastupilo razdoblje prilagođavanja novim institucionalnim okolnostima kao i potraga za najboljim rješenjem. Onovremeno, semiprezidencijalizam je djelovao kao najbolje rješenje uzevši u obzir društvene i političke promjene. Koristeći nacionalizam kao strategiju, Tuđman i HDZ uživali su visoku razinu podrške javnosti. Međutim, zanemarivanjem mišljenja oporbe, ograničavanjem medijske slobode i brojnim drugim postupcima doveli su u pitanje uspješnu uspostavu demokracije, a „zagrebačka kriza“ najdramatičniji je primjer antidemokratskog djelovanja tog razdoblja. Ustavnim promjenama 2000. i uspostavom parlamentarne demokracije ovlasti predsjednika značajno su smanjene, a dolaskom na vlast „siječanjske vlade“ i stavljanjem naglaska na reduciranje korupcije, nepotizma, naglašavanjem važnosti slobode medija i odnosa s civilnim društvom, pojavljuju se naznake pozitivne demokratske klime. Stjepan Mesić izabran je za predsjednika 2000. godine, ali zbog ograničenih ovlasti predsjednika, nije imao značajan utjecaj na proces demokratizacije.

Ključne riječi: semiprezidencijalizam, Franjo Tuđman, proces demokratizacije, Stjepan Mesić, parlamentarna demokracija

Summary

The semi-presidential system was established in Croatia in 1990 by a unilateral decision of the political elite of HDZ and Franjo Tuđman. After the fall of communism, in Croatia, as in all former communist countries, there was a period of adjustment to new institutional circumstances as well as the search for the best solution. At the time, semi-presidentialism seemed to be the best solution given by social and political changes. Using nationalism as a

strategy, Tudjman and the HDZ enjoyed a high level of public support. However, by ignoring opposition opinions, restricting media freedom, and numerous other actions, they have called into question the successful establishment of democracy and the Zagreb Crisis is one of the most dramatic examples of anti-democratic activity of that period. With the constitutional changes in 2000 and the establishment of parliamentary democracy, the powers of the president were significantly reduced, and with the coming to power of the „January government“ and emphasis on reducing corruption, nepotism, emphasizing the importance of media freedom and relations with civil society, emerged positive democratic climates. Stjepan Mesic was elected president in 2000, but due to the president's limited powers, he had no significant influence on the democratization process.

Keywords: semi-presidentialism, Franjo Tudjman, democratization process, Stjepan Mesic, parliamentary democracy